

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr.



LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1904 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlåtande af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Därjämte skola i öfversiktlig form refereras viktigare *prejudikat* m. m. ur Sveriges administrativa praxis.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften kommer att redigeras af undertecknad med biträde af doc. L. WIDELL såsom redaktionssekreterare. Därjämte hoppas redaktionen såsom hittills kunna påräkna medverkan till prejudikatafdelningen af kammarrådet d:r G. THULIN.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i December 1903.

P. Fahlbeck.

Sinnessjuka och sinnesslöa inom riket.

Af

Medicinalrådet Georg Schuldheis.

Underdånig berättelse angående genom nådigt bref den 14 juni 1901 anbefalld undersökning af sinnessjuka och sinnesslöa inom riket, afgifven af medicinalstyrelsen den 8 december 1902. Stockholm 1903.

Denna undersökning, som ytterst föranledts af en vid 1900 års riksdag väckt enskild motion i första kammaren, har verkställt under oktober 1901—april 1902, genom medicinalstyrelsens försorg och enligt af medicinalstyrelsen uppgjord plan med däri af statistiska centralbyrån föreslagna modifikationer. Den har afsett »att utröna hela antalet sinnessjuka och sinnesslöa inom riket och så tillförlitligt som möjligt, huru stor del af dem finge anses vara i behof af vård å anstalt.»

Undersökningen har omfattat alla städer men — af sparsamhetsskäl — å landsbygden blott vissa distrikt, enligt planen för hvarje af rikets 24 län ett, som kunde anses motsvara medelförhållandena i länet.

För genomförandet af undersökningen å landsbygden gälde det alltså att utvälja lämpliga undersökningsdistrikt. I detta syfte verkställdes till en början »*summariska*» utdrag ur folkräkningsuppgifterna för den 31 december 1900 angående antalet sinnessjuka och sinnesslöa samt folkmängden inom hvarje landskommun inom riket. De sålunda vunna siffrorna ordnades och summerades dels

efter tjänsteläkaredistrikt och dels (därefter) länsvis. Härigenom erhöles en öfversikt af antalet sinnessjuka och sinnesslöa i förhållande till folkmängden inom de respektive läkaredistrikten och länen.

Det för undersökningens utförande anvisade anslaget utgjorde 30,000 kronor, hvaraf 16,000 kronor beräknats för undersökningen å landsbygden. Kostnaderna för hvarje besök uppskattades till 12 kronor. Antalet sinnessjuka och sinnesslöa, som borde undersökas, fick alltså ej öfverstiga $16,000 : 12 = 1,333$. Med denna siffra som utgångspunkt uppställdes för utväljande af undersökningsdistrikt dessutom följande fordringar:

1:o att antalet sinnessjuka och sinnesslöa i förhållande till folkmängden skulle vara lika stort inom distriktet som inom motsvarande län; 2:o att folkmängden inom distriktet i alla län skulle utgöra lika stor procent af länets folkmängd. Då 1,333 sinnessjuka och sinnesslöa skulle undersökas, och då enligt de summariska utdragen ur folkräkningsuppgifterna antalet sinnessjuka och sinnesslöa å landsbygden uppgick till 0.359 % af folkmängden, borde alltså undersökningen omfatta en folkmängd af $\frac{133,300}{0.359} = 371,309$

personer, d. v. s. i det allra närmaste 9 % af landsbygdens och hvarje läns hela folkmängd. Vidare uppställdes en fordran, som i själfva verket innefattas i de föregående, och slutligen fordrades, att förhållandet mellan antalet sinnessjuka och antalet sinnesslöa skulle vara detsamma inom distriktet som inom motsvarande län.

Sistnämnda fordran befanns det dock omöjligt att samtidigt med de öfriga tillgodose i vidare mån, än att berörda förhållande blef detsamma inom alla distrikt tillsammanantagna som å landsbygden i dess helhet. För uppfyllande af de två förstnämnda villkoren blef det nödvändigt att icke så strängt hålla sig inom ramen för läkaredistriktindelningen (att hänsyn öfverhufvud togs till denna, berodde på, att enligt den ursprungliga planen undersökningen skulle verkställas af vederbörande tjänsteläkare) äfvensom att sammanslå dels Uppsala län med Stockholms, dels Kronobergs län med Jönköpings samt att för hvar och en af dessa grupper utvälja endast ett undersökningsdistrikt.

De sålunda utvalda distrikten motsvara ganska noga medelförhållandena inom respektive län, såsom närmare framgår af berättelsens här bifogade bil. II (se följande sidor).

Härefter anskaffades genom utdrag ur folkräkningslängderna *nominativa* uppgifter angående samtliga där kända sinnessjuka och sinnesslöa inom städerna samt alla de landskommuner, som tillhörde de för undersökning bestämda distrikten.

Dessa utdrag eller *listor* tillställdes de undersökande läkarne, hvilka samtidigt erhöilo särskild instruktion samt ett antal frågeformulär, upptagande 10 rubriker med åtskilliga underafdelningar, hvari begärdes uppgift om den sinnessjukas resp. sinnesslöas namn och ålder, sjukdomens varaktighet, förlopp, diagnos och eventuella botlighet, huruvida anstaltsvård förut anlåtats, den sjukas tillstånd vid undersökningstillfället (11 särskilda frågor), vistelseort, vårdens beskaffenhet, behof af anstaltsvård, dagen för undersökningen, undersökande läkares namn.

Instruktionen innehöll i hufvudsak: att läkaren skulle besöka de å listorna antecknade sjuka i de hem, hus eller försörjningsinrättningar, hvarest de vårdades, hvaremot hospital och asyler, lasarett och öfriga liknande anstalter icke borde besökas; att befintligheten i enskilda hem och försörjningsinrättningar af andra sinnessjuka och sinnesslöa än dem, som funnes uppförda å listorna, borde med synnerlig omsorg efterforskas, samt att äfven dessa skulle besökas och antecknas å listorna, samt att redogörelse å ofvannämnda formulär skulle lämnas för alla sålunda besökta sinnessjuka och sinnesslöa.

Undersökningen verkställdes i 20 af landsdistrikten af läkare med speciell psykiatrisk utbildning — för detta eller i tjänst varande hospitalsläkare, i ett distrikt af vederbörande provinsialläkare och i ett af förste provinsialläkaren i länet. I Stockholm och Göteborg gjordes undersökningen af specialister på det psykiatriska området; i öfriga städer af vederbörande stads- resp. förste stads-läkare.

Sedan de vederbörligen ifyllda formulären och de genom undersökningen kompletterade listorna återkommit till medicinalstyrelsen, underkastades de här en slutlig granskning samt, hvad listorna beträffar, komplettering och korrektion. Genom af medici-

Öfversikt af utdragen ur folkräkningsuppgifterna för den 31 december 1900, rörande utväljande af lämpligt undersökningsdistrikt inom hvarje

Län.	Folkmängd å rikets landsbygd den 31 dec. 1900; länsvis.		Folkmängd i det undersökta distriktet.		Antalet sinnessjuka och idioter å rikets landsbygd; länsvis.						
	Absolut.	I % af folkmängden å rikets landsbygd.	Beräknad.	Verklig.	Sinnessjuka		Idioter.		Summa.		
					Absolut.	I % af folkmängden.	Absolut.	I % af folkmängden.	Absolut.	I % af folkmängden.	I % af samtliga sinnessjuka o. idioter å rikets landsbygd.
Stockholms . . .	157,455	3.9	14,481	22,009	215	0.14	205	0.13	420	0.27	2.9
Uppsala	96,807	2.4	8,911		169	0.17	127	0.13	296	0.30	2.0
Södermanlands . . .	140,309	3.5	12,996	12,107	181	0.13	217	0.15	398	0.28	2.8
Östergötlands . . .	215,302	5.3	19,679	20,685	397	0.18	408	0.19	805	0.37	5.6
Jönköpings	174,885	4.3	15,966	32,859	438	0.25	335	0.19	773	0.44	5.3
Kronobergs	151,759	3.8	14,110		397	0.26	341	0.23	738	0.49	5.1
Kalmars	196,393	4.9	18,194	19,322	396	0.20	370	0.19	766	0.39	5.3
Gottlands	44,405	1.1	4,084	4,297	105	0.24	80	0.18	185	0.42	1.3
Blekinge	110,167	2.7	10,025	11,351	173	0.16	191	0.17	364	0.33	2.5
Kristianstads	204,002	5.1	18,937	18,656	331	0.16	256	0.13	587	0.29	4.1
Malmöhus	278,925	6.9	25,620	24,828	419	0.15	371	0.13	790	0.28	5.5
Hallands	114,968	2.8	10,397	10,336	217	0.19	216	0.19	433	0.38	3.0
Göteborgs o. Bohus .	191,543	4.7	17,452	17,894	295	0.15	307	0.16	602	0.31	4.2
Älfsborgs	249,249	6.2	23,021	21,479	561	0.23	424	0.17	985	0.40	6.8
Skaraborgs	217,781	5.4	20,051	21,277	425	0.19	389	0.18	814	0.37	5.6
Värmlands	232,107	5.8	21,536	23,626	550	0.24	529	0.22	1,079	0.46	7.5
Örebro	167,518	4.2	15,595	13,292	361	0.21	334	0.20	695	0.41	4.8
Västmanlands	119,768	3.0	11,139	11,514	246	0.20	191	0.16	437	0.36	3.0
Kopparbergs	205,681	5.1	18,937	18,831	484	0.24	375	0.18	859	0.42	5.9
Gäflleborgs	192,366	4.8	17,823	16,762	323	0.17	334	0.17	657	0.34	4.5
Västernorrlands . . .	206,940	5.1	18,937	20,047	318	0.15	244	0.12	562	0.27	3.9
Jämtlands	104,525	2.6	9,654	10,747	178	0.17	196	0.19	374	0.36	2.6
Västerbottens	138,573	3.4	12,625	13,955	245	0.18	235	0.17	480	0.35	3.3
Norrbottnens	121,062	3.0	11,139	12,946	239	0.20	128	0.10	367	0.30	2.5
Summa	4,032,490	100.0	371,309	378,820	7,663	0.190	6,803	0.169	14,466	0.359	100.0

sinnessjuka och idioter å rikets landsbygd samt därpå grundade beräkningar för län, jämte uppgift å de sålunda utvalda distrikten.

Beräknadt antal sinnessjuka och idioter för undersökningsområdet.	Verkliga antalet sinnessjuka och idioter inom undersökningsområdet, enligt de summariska uppgifterna.				Undersökningsområden. (Provinsial- och extra provinsialläkaredistrikt).	Antal kommuner inom undersökningsdistriktet.	Folk mängd i medeltal för hvarje kommun inom distriktet.
	Sinnessjuka.	Idioter.	Summa.				
			Absolut.	I % af distriktets folk mängd.			
65	29	35	64	0.29	Rimbo, Schebo samt del af Östhammars	14	1,572
37	9	27	36	0.29	Malmköpings	9	1,345
75	50	27	77	0.37	Delar af Linköpings och Boxholms	16	1,293
138	85	65	150	0.46	{ Eksjö med Tranås }	23	1,429
71	45	34	79	0.41	Oskarshamns med delar af Stranda och Mörtfors	4	4,831
17	10	8	18	0.42	Del af Visby	11	391
33	24	10	34	0.30	» » Ronneby	2	5,676
55	27	26	53	0.28	» » Engelholms med Klippan	11	1,696
73	42	27	69	0.28	Hörby med Löberöd	22	1,129
40	26	12	38	0.37	Del af Falkenbergs	10	1,034
56	26	28	54	0.30	Uddevalla	11	1,627
91	46	33	79	0.37	Ulricehamns	33	651
75	42	37	79	0.37	Del af Falköpings	39	546
100	59	45	104	0.44	Filipstads med Molkom	9	2,625
64	27	27	54	0.41	Del af Askersunds med Ammeberg	4	3,323
40	22	18	40	0.35	» » Norbergs med Västansfors	3	3,838
79	35	44	79	0.42	Hedemora med By	5	3,766
60	23	34	57	0.34	Hofors	3	5,587
52	27	31	58	0.29	Del af Sollefteå	11	1,822
35	16	27	43	0.40	Bergs med Rätan	8	1,343
44	19	30	49	0.35	Normalings med del af Bjurholm	2	6,978
33	27	14	41	0.32	Neder-Kalix	1	12,946
1,333	716	639	1,355	0.359			

nalstyrelsen infortrade uppgifter från samtliga hospital och asyler, vissa lasarett, enskilda anstalter och fängelser vanns nämligen upplysning om ett icke ringa antal å dessa anstalter vårdade sinnessjuka och sinnesslöa, hvilka icke voro såsom sådana antecknade i folkräkningsuppgifterna. Exempelvis kan nämnas, att i Uppsala enligt sistberörda uppgifter antalet sinnessjuka uppgafs till 14 och sinnesslöa till 20; vid stadsläkarens undersökning anträffades ytterligare 28 sinnessjuka och 3 sinnesslöa och vid granskning af uppgifterna från ofvannämnda anstalter därutöfver icke mindre än 57 sinnessjuka och 13 sinnesslöa! Å andra sidan kunde vid denna granskning från listorna utmönstras en del personer, hvilka, ehuru i folkräkningsuppgifterna uppförda såsom vårdade å anstalt eller å viss uppgifven sådan, befunnos hafva aflidit eller tillfrisknat eller vid förfrågningar betecknades såsom alldeles okända. Äfvenledes befunnos relativt ofta sinnessjuka betecknade såsom sinnesslöa och tvärtom.

Vidare reducerades vid rapporternas bearbetning i medicinalstyrelsen så vidt möjligt alla uppgifter till folkräkningsdagen den 31 december 1900 — för att vinna siffror fullt jämförliga med uppgifterna angående folkmängden. Sålunda utmönstrades alla, som insjuknat efter denna dag, hvaremot upptogos sådana, som vid nämnda tidpunkt varit sjuka, äfven om de senare tillfrisknat, aflidit etc. Endast för Göteborg kunde en dylik korrektion af vissa skäl ej genomföras, hvarför siffrorna för denna stad möjligen blifvit något för höga.

De sålunda korrigerade *listornas* uppgifter äro tabellariskt sammanförda i »Tab. I. Redogörelse för *antalet* sinnessjuka och sinnesslöa inom hvarje kommun, som undersökningen omfattat, jämte uppgift å fördelningen med afseende å vistelseort.»

Tabell IV innehåller ett sammandrag af förenämnda tabellserie äfvensom uppgift länsvis, å det på grund af de vid undersökningen vunna siffrorna *beräknade antalet sinnessjuka å landsbygden*.

Beräkningen har verkställts på följande sätt. Enligt de nominativa utdragen ur folkräkningsuppgifterna uppgick antalet sinnessjuka inom samtliga undersökta distrikt till 724. Genom undersökningen har kännedom vunnits om ytterligare 493 och genom

uppgifter från hospital etc. 46. Å andra sidan hafva 37 afförts såsom tillfrisknade, aflidna, obefintliga etc., hvadan det verkliga antalet sinnessjuka, så vidt utrönas kunnat, alltså uppgick till 1226 eller 69.3 % mera än i folkräkningsuppgifterna angifvits. Med användning af denna koefficient har antalet sinnessjuka å landsbygden i dess helhet beräknats till 12,973 = 0.322 % af folkmängden. Som sannolikt antages dock, att denna siffra bör ökas med minst 5 %, hvilken siffra anses representera antalet förbisedda fall (på grund af bristfälliga kommunikationer, oafsiktligt eller medvetet vilseledande uppgifter från befolkningens sida etc.). Omkring 13,620 = 0.338 % torde alltså vara en riktigare siffra för landsbygden.

I städerna uppgick antalet sinnessjuka, enligt hvad undersökningen direkt gaf vid handen, till 3,269 (eller 98.2 % mera än enligt folkräkningsuppgifterna), motsvarande 0.296 % af folkmängden. Emellertid har undersökningen i Stockholm gifvit en påtagligen alldeles för låg siffra — åtminstone 300 i enskilda hem vårdade torde hafva undgått uppmärksamheten, troligen hufvudsakligen på grund af befolkningens flyttningar och grannarnes bristande kännedom om hvarandra. Vidare beräknas omkring 200 förbiseenden hafva ägt rum i öfriga städer (bl. a. på grund af stadsläkarnes i regeln mindre omfattande erfarenhet om sinnessjukdomarne), i följd hvaraf den sannolika siffran för städerna uppskattas till omkring 3,700 = 0.335 %.

För hela riket uppgick alltså af undersökningen att döma antalet sinnessjuka den 31 december 1900 till 16,242 = 0.316 % af folkmängden, men sannolikt till omkring 17,300 eller 0.337 %.

Frekvensen synes vara ungefär densamma å landsbygden och i städerna, med någon öfvervikt för landsbygden.

Fördelningen af landsbygdens sinnessjuka på de olika länen har beräknats efter ofvan angifven princip, nämligen med utgångspunkt från folkräkningsuppgifterna för hvarje län, hvilka tillökats med 69.3 %. — Den genom undersökningen konstaterade tillökningen af sinnessjuka har visserligen varierat högst betydligt i de olika distrikten — från 11.1 % (i Västernorrlands län) till 150 % (å Gottland). Men det uppgifna antalet sinnessjuka inom hvarje distrikt har i allmänhet varit ringa, stundom föga mera än tjugo,

och i ett par distrikt mindre. Man har därför allt skäl att antaga, att pålitligheten — eller opålitligheten af folkräkningsuppgifterna — varit högst olika i de olika distrikten, äfvensom att inom så pass små områden andra tillfälligheter utöfvat inflytande i högst olika omfattning och i skilda riktningar. Däremot förefaller det sannolikt, att, om man rör sig med så pass stora områden som länen, pålitligheten af folkräkningsuppgifterna öfverallt skall vara någorlunda lika, äfvensom att inflytanden af tillfälliga omständigheter icke framkalla så stora variationer som mellan kommuner, respektive läkaredistrikt. — Det finns i själfva verket knappast något skäl att antaga, att i exempelvis Västernorrlands län endast 11 % af de sinnessjuka blifvit okända vid folkräkningen, men 150 % å Gottland, hvaremot det ingalunda är oförklarligt, att en så stor olikhet förefinnes mellan två mindre områden. Oaktadt undersökningsdistriktet utvalts just med hänsyn till medelförhållandena i motsvarande län, har det alltså likväl ansetts riktigtast att vid beräkningen af antalet sinnessjuka inom de olika länen icke utgå från det för hvarje särskildt distrikt vunna resultatet, utan från det medeltal, som erhållits genom undersökningen i dess helhet.

Med denna beräkningsgrund får man en frekvens af öfver 0.40 % (högst 0.44) i Kronobergs och Jönköpings län samt i Värmland och Dalarne, en frekvens af 0.35 %—0.40 % i Älfsborgs, Örebro och Västmanlands län, 0.30 %—0.35 % i Kalmar, Skaraborgs, Hallands, Östergötlands och Uppsala län och mindre än 0.30 % (lägst 0.22 %) i Blekinge, Kristianstads, Göteborgs och Bohus, Malmöhus, Stockholms och Södermanlands län. I de fem norrländska länen är frekvensen genomgående ganska låg (0.26—0.33 %), å Gottland däremot rätt hög (0.40).

Frånsedt till en början sistnämnda län är alltså frekvensen högst i södra och mellersta Sveriges skogiga, föga odlade och glesare befolkade högländ samt lägst i en grupp kustlandskap med relativt stor utsträckning af den odlade jorden och hög befolknings-siffra, under det att en måttlig frekvens anträffas i trakter, som bilda en öfvergång mellan hög- och lågländen samt med afseende å odling och folkmängdstäthet intaga en medelställning. Att odlingen och folkmängdstätheten — eller kanske riktigare de däraf

betingade sociala förhållandena hafva betydelse för sinnessjukdomarnes frekvens, synes i alla händelser otvifvelaktigt. Betecknande i detta hänseende är bland annat, att Blekinge och Kristianstads län, som båda hafva samma låga frekvens af sinnessjuka, utmärka sig, det förra för en högre folkmängdstäthet och relativt obetydlig odling, under det att förhållandet är det motsatta i Kristianstads län. Vidare kan anmärkas, att Dalarne, som med afseende å odling och folkmängdstäthet står lägst på skalan, likväl har en lägre frekvens af sinnessjuka än de småländska länen, hvilket i belysning af det ofvan anförda måhända i viss mån kan förklaras af den omständigheten, att befolkningen i många trakter af Dalarne är samlad i större bysamhällen.

Det relativt ringa antalet sinnessjuka i Norrland synes af liknande skäl blott innebära en skenbar motsägelse, ty största delen af denna landsdel kan i detta sammanhang betraktas som en fullkomligt negligieabel kvantitet. Om man blott tar hänsyn till kusttrakterna och de i kustens närhet odlade älfdalarna samt Storsjöområdet, är Norrland i själfva verket föga mindre odladt och fullt lika fätt befolkadt som stora delar af mellersta och södra Sverige.

Den utan tvifvel synnerligen intressanta parallellism, som sålunda synes förefinnas mellan förekomsten af sinnessjukdom å ena sidan samt odling och folktäthet å den andra har emellertid icke framgått såsom ett resultat af själfva undersökningen utan kan påvisas redan med stöd af folkräkningsuppgifterna, hvilka, om än, som ofvan påpekats, sannolikt ungefär lika opålitliga för alla län, likväl i detta hänseende naturligtvis kunna förete rätt stora olikheter.

Från denna synpunkt liksom från åtskilliga andra skulle det utan tvifvel varit i hög grad önskligt, om äfven å landsbygden hvarje kommun kunnat undersökas. Emellertid får det icke förbises, att därigenom andra och sannolikt lika stora felkällor som nu kommit att göra sig gällande. En sådan undersökning skulle nämligen ej kunnat genomföras annat än med anlitan af vederbörande tjänsteläkare, och resultatets pålitlighet skulle därigenom säkerligen blifvit i mycket hög grad varierande, hvarjämte antalet

förbiseenden uppenbarligen blifvit vida större än man nu har anledning att antaga.

Frekvensen af de sinnessjuka i städerna ställer sig enligt undersökningen på följande sätt:

Stockholm	0.315 %	Städer med 20—25,000 inv.	0.273 %
Göteborg	0.419 %	» » 10—20,000 »	0.274 %
Malmö	0.214 %	» » 5—10,000 »	0.247 %
Norrköping	0.258 %	» » 2— 5,000 »	0.247 %
		Städer med mindre än 2,000 inv.	0.382 %

Angående siffrorna för Stockholm och Göteborg se ofvan. Förklaringen till den stora frekvensen i de minsta städerna torde ligga däri, att i dessa städer stadsläkarne hafva en större rent personlig kännedom om klientelen än i medelstora och större städer. Det är antagligen i dessa som de flesta förbiseenden ägt rum.

Frekvensen af sinnessjuka inom riket har enligt den officiella statistiken ökats från 0.13 % år 1840 till 0.18 % år 1900. Felkällorna för dessa uppgifter äro dock så påtagliga, att man ej kan hafva rätt att af dem sluta till, att en verklig (relativ) stegring af antalet sinnessjuka under denna tid ägt rum. Medicinalstyrelsen anser, att ej heller teoretiska skäl föreligga för antagande af en sådan stegring. De genomgripande omhvälfningarne på alla det sociala lifvets områden under förra århundradet hafva väl sannolikt psykiskt nedbrutit ett relativt större antal undermåliga individer än förut, men samma omhvälfningar hafva äfven tenderat att väsentligen stegra anpassningen efter de nya förhållandena. Statistiken från förra århundradet (rörande nativitet, dödsprocent, medellifslängd, alkoholkonsumtion, förbrukning af sundare och mera närande födoämnen, det allmänna välståndet etc.) synes vittna om, »att den nu lefvande generationen är ett sundare, kraftigare och mera lifsdugligt och motståndskraftigt släkte än det, som lefde i landet under förra århundradets början», hvarför det icke synes »rimligt antaga, det svenska folket under det gångna seklet i psykiskt hänseende degenererat och i större omfattning än tillförne hemfallit åt sinnessjukdomar.» Något värde som verkligt bevis tillmäter dock icke medicinalstyrelsen detta sitt resonemang och

tillägger, att en skenbar relativ stegring torde vara att motse som följd af en noggrannare statistik och en förbättrad och i vidare kretsar spridd kunskap om sinnessjukdomarne.

De sinnessjukas fördelning efter kön framgår af nedanstående tablå:

	I procent af samtliga sinnessjuka		I procent af folkmängden	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Landsbygden	50.7	49.3	0.33	0.31
Städerna	45.6	54.4	0.293	0.298
Hela riket	49.6	50.4	0.322	0.311

Siffrorna i de båda första kolumnerna erbjuda intet anmärkningsvärdt, om man tar hänsyn till, att kvinnorna inom riket äro talrikare än männen, och att denna öfvervikt är speciellt utpräglad i städerna. Däremot bör anmärkas, att den relativa frekvensen bland kvinnorna i själfva verket torde vara jämförelsevis mindre, än som af de båda sista kolumnerna synes framgå, ty kvinnokönets numeriska öfvervikt förefinnes just inom de åldersklasser, i hvilka sinnessjukdomar öfver hufvud förekomma.

Fördelningen af de sinnessjuka efter vistelseort ter sig på följande sätt:

	A anstalter för sinnessjuka	I eget hem	Utackorde- rade i annat enskildt hem	A försörjningsinrätt- ning	Ej bekant
Å landsbygden	26.5 %	41.9 %	13.6 %	9.7 %	8.3 %
I städerna	41.6 %	10.3 %	3.5 %	36.7 %	7.9 %

I städerna omhändertagas de sinnessjuka alltså i vida större omfattning än å landsbygden. I själfva verket torde skillnaden vara ändå större, än öfvanstående siffror utvisa, enär försörjningsinrättningarne i städerna utan tvifvel i allmänhet äro vida bättre än å landsbygden; i några städer finnas särskilda afdelningar för sinnessjuka, hvilka hafva en viss prägel af verkliga sjukvårdsanstalter.

Många delvis upprörande fall af vanvård relateras, de flesta från landsbygden. De här undersökande (psykiatriskt kunnige) läkarne hafva dock gifvit befolkningen vitsord om en i allmänhet mild och efter omständigheterna god vård om de sinnessjuka, om än dessa ofta få dela sina fattiga anhörigas hårda villkor.

9,653 sinnessjuka eller 59.4 % af hela antalet har beräknats vara i behof af vård å anstalt. För att fylla detta behof voro 5,000 platser erforderliga utöfver det den 31 december disponibla antalet. Nu (slutet af år 1903) hafva något öfver 500 nya platser tillkommit; ny- och tillbyggnader, omfattande omkring 1,800 platser äro under arbete; anslag till ytterligare 800 platser torde komma att begäras vid 1904 års riksdag. Dessutom ställes i utsikt uppförande af 3 nya större anstalter med tillsammans 2,000 platser; dessa beräknas blifva tillgängliga vid utgången af år 1912, då alltså det beräknade behofvet skulle vara fylldt — om planen blir genomförd.

Undersökningen af *sinnesslöa* och beräkningen af antalet sådana har utförts efter samma eller i allt väsentligt lika metoder, som ofvan relaterats. De viktigaste siffrorna, som framgå af berörda undersökning och beräkningar, äro sammanförda i nedanstående öfversikter.

Antalet sinnesslöa, med fördelning på land och stad samt efter kön.

	Land			Städer			Summa		
	Absolut	I % af de sinnesslöa	I % af folkmängd	Absolut	I % af de sinnesslöa	I % af folkmängd	Absolut	I % af de sinnesslöa	I % af folkmängd
Män	6493	54.7	0.33	735	56.3	0.145	7228	55	0.29
Kvinnor	5378	45.3	0.27	570	43.7	0.096	5948	45	0.22
Summa	11871	—	0.29	1305	—	0.12	13176	—	0.256

De sinnesslösas fördelning efter vistelseort i procent.

	A anstalt	I eget hem	I annat enskildt hem	A försörjningsinrätt.	Ej bekant
Land	5.1	62.8	15.9	10.1	6.1
Städer	26.6	37.2	3.1	20.9	12.2

Behof af anstaltsvård (beräknadt i runda tal) och antal å anstalt vårdade sinnesslöa vid 1900 års slut.

	Bildbara i skolåldern	Äldre bildbara (s. k. »arbetslever»)	Obildbara (»asylister»)
Totalbehof af platser	1330	1330	2400
Antal vårdade	554	168	350
Platsbrist (i runda tal)	780	1170	2050

Härtill äro följande anmärkningar att göra. Det på grund af undersökningen beräknade antalet sinnesslöa anses för lågt, särskildt i Stockholm (af skäl, som förut anförts), och dessutom i allmänhet inom de lägsta åldersklasserna, i följd af svårigheterna att diagnosticera sinnesslöhet under de första lefnadsåren och på grund af föräldrarnes naturliga motvilja mot att för sig själfva och andra medgifva sinnesslöhet hos barnen.

Det manliga könets af siffrorna att döma tämligen starka öfvervikt bland de sinnesslöa förklaras delvis af detta köns större talrikhet bland de åldersklasser, i hvilka idiotien hufvudsakligen förekommer.

Fördelningen af landsbygdens sinnesslöa å de olika länen visar icke samma regelbundenhet i förhållande till folkmängd och odling som frekvensen af de sinnessjuka. Dock är äfven det relativa antalet sinnesslöa störst inom Värmlands och Kronobergs län, liksom de skånska länen och Mälardprovinserna uppvisa de gynnsammaste siffrorna.

I detta sammanhang kan nämnas, att i undersökningsdistriktet för Stockholms och Uppsala län — trakten kring Rimbo — antalet epileptiska sinnesslöa var påfallande stort. Uppgifterna angående förekomsten af epilepsi äro dock så pass fåtaliga, att några mera allmänna slutsatser icke synas kunna dragas.

Åren 1888—1889 utfördes i Danmark en statistisk undersökning af sinnesslöa, enligt en metod, jämförlig med den här använda, och som äfven gaf någorlunda liknande resultat som förevarande undersökning, nämligen 0.18 % af folkmängden i hela riket, 0.20 % för landsbygden och 0.13 % för städerna. I redogörelsen för denna undersökning (*»Statistiske undersøgelser angaaende de aandsvage i Danmark 1888—1889 ved I. CARLSEN, Dr med.»*) göres gällande, att den stora olikheten i frekvens mellan landsbygd och städer uppenbarligen endast är skenbar, emedan man kunnat påvisa, att primär- (= folkräknings-) uppgifterna varit högst för landsbygden samt lägre i städerna allt efter dessas storlek. Något liknande har emellertid icke kunnat påvisas i de svenska siffrorna, vare sig de primära eller de genom undersökningen vunna — med undantag för de från Stockholm — hvarför medicinalstyrelsen, som dessutom icke ansér skäl förefinnas att antaga en mera noggrann och om-

sorgsfull undersökning af de *sinnesslöa* å landsbygden än i städerna, håller före, att frekvensen i städerna verkligen bör antagas vara afsevärdt mindre än å landsbygden. Om siffran för Stockholm vore pålitlig, skulle naturligtvis procenten för städerna (0.12) blifva högre, men skulle knappast komma mycket närmare procenten för landsbygden (0.29).

Beräkningen af antalet »arbetslever» har verkställts hufvudsakligen med stöd af ofvannämnda danska undersökning.

Staten har hittills endast i undantagsfall befattat sig med vården om *sinnesslöa*, men har lämnat bidrag till de bildbaras undervisning och i någon mån äfven till vården om arbetsleverna, hvaremot de obildbara i regeln varit helt och hållet hänvisade till den enskilda barmhärtigheten — som tyvärr i detta hänseende icke varit särdeles vaken.

För upphjälpande af »det föga hedrande» tillstånd, hvori vården om de *sinnesslöa* inom vårt land befinner sig, yrkar medicinalstyrelsen på statsbidrag för alla *sinnesslöa*, som kunna anses i behof af vård å anstalt, vare sig uppfostringsanstalt, arbetshem eller asyl.

Frånsedt ofvan omnämnda undersökning af »aandsvage» i Danmark 1888—1889, har, så vidt ref. kunnat utröna, endast en undersökning jämförlig med den svenska, ehuru af mindre omfattning, utförts under senare år, nämligen år 1888 i kantonen Zürich. Gången af denna undersökning beskrifves i ett referat i *Allg. Zeitschrift für Psychiatri*, Band 57, Literaturheft sid. 288 med följande ord:

»Die Geisteskranken wurden zunächst von den Agenten der Bundeszählung ermittelt, dann die Angaben von den communalen Behörden vervollständigt, endlich von den Aerzten die medicinischen Fragen beantwortet.» Resultatet blef 3,261 »Geisteskranken», motsvarande 0.971 % af befolkningen. Af dessa »Geisteskranken» voro dock 49 % »Idioten, Cretinen und Geistesschwachen». Troligt är väl, att cretinismen, hvilken är en för vissa alpstrakter specifik sjukdom, som eljes i allmänhet är mera sällsynt, väsentligen bidragit att höja frekvensen af s. k. »Geisteskranke»¹⁾.

¹⁾ Jag vill erinra mig, att en liknande undersökning tämligen nyligen ägt rum i storhertigdömet Oldenburg, men kan nu ej återfinna uppgiften härom.

Eljes förekomma i litteraturen blott »officiella» siffror, vunna vid de vanliga folkräkningarne, samt uppgifter rörande omsättningen å anstalterna för sinnessjuka resp. sinnesslöa, men sistnämnda uppgifter äro af lätt insedda skäl oftast sinsemellan inkommensurabla och gifva föga eller ingen ledning vid besvarande af frågan om antalet sinnessjuka och sinnesslöa i förhållande till folkmängden.

Endast från Storbritannien har man sedan några årtionden antagligen något så när tillförlitliga uppgifter i detta hänseende genom *Annual Reports of the General Board of Commissioners in Lunacy* (för England, Skottland och Irland särskildt).

Ur dessa rapporter (som för ref. varit tillgängliga blott i referat — i *Journal of Mental Science, Allg. Zeitschr. für Psychiatri* och *Annales médico-psychologiques*) torde förtjäna anföras följande siffror.

År 1859 voro hos Commissioners in Lunacy i England registrerade sinnessjuka (»lunatics», således sannolikt med uteslutande af sinnesslöa) till ett antal af 0.187 % af folkmängden. 1902 var motsvarande siffra 0.336 %.

År 1891 voro siffrorna för

	England	0.298 %	, för Skottland	0.304	, för Irland	0.346		
och år 1901 för	»	0.331 %	, »	»	0.345	, »	»	0.476.

Antalet sinnessjuka och sinnesslöa i Irland uppgick år

1851 till 0.152 % af befolkningen

1861 » 0.243 % » »

1871 » 0.305 % » »

1881 » 0.356 % » »

1891 » 0.450 % » »

1901 » 0.561 % » »

Dessa visserligen rätt fragmentariska siffror erbjuda påfallande öfverensstämmelser med dem, för hvilka redogjorts i medicinalstyrelsens berättelse.

Den relativa frekvensen synes i Storbritannien liksom i Sverige, enligt de officiella siffrorna, hafva ökat högst väsentligt. År 1896 upptogs emellertid the Commissioners of Lunacy i England

frågan, huruvida denna ökning var skenbar eller verklig, samt kunde därvid icke öfvertyga sig om, att någon verklig nämnvärd ökning af sinnessjukdomarne ägt rum.

Skälen för denna deras åsikt voro hufvudsakligen, att statistiken blifvit allt noggrannare, att begreppet sinnessjuk blifvit allt vidare, att sinnessjuka allt mera kommit i åtnjutande af anstaltsvård samt därigenom det relativa antalet döda och tillfrisknade sjunkit, att numera äfven recidiverande och helt hastigt öfvergående akuta alkohodelirier komma under anstaltsbehandling och registreras, vidare den tilltagande svårigheten att i stora industrisamhällen vårda sinnessjuka i hemmen m. m.

Med afseende å den nuvarande frekvensen torde böra anmärkas, att, så vidt det framgår af de referat, som ofvan åberopats, en hiel del förmögnare sinnessjuka, hvilka vårdas i eget hem, sannolikt icke blifva registrerade.

Om man öfverhufvud skulle våga sig på någon allmängiltig slutsats af den svenska undersökningens resultat, jämförda med öfriga någorlunda likvärdiga siffror, synes det sålunda antagligt, att antalet sinnessjuka i Europas civiliserade länder varierar mellan 0.3 och 0.5 % af folkmängden och antalet sinnessjuka och sinnesslöa tillsammans mellan 0.6—1.0 %. Att döma af siffrorna från Sverige och kantonen Zürich torde antalet sinnessjuka vara obetydligt högre än antalet sinnesslöa.

Med afseende på fördelningen af de sinnessjuka och sinnesslöa på land och stad, efter kön, vistelseort m. m. torde nog siffror, som äro jämförbara med de genom den svenska undersökningen vunna, stå att finna i den utländska litteraturen, men en kritisk värdering af dessa siffror skulle föra allt för långt utom ramen af ett referat.

Åldersförhållandena i och afgången ur läroverkens mellanklasser.

Af

Lektor P. E. Lindström.

I. Lärjungarnas ålder.

Som bekant har riksdagen i underdånig skrifvelse den 6 maj 1899 anhållit om utarbetande af förslag till en under offentlig kontroll ställd och af viss kompetens åtföljd afgangsexamen för lärjungar, som vid 15—16-års-åldern önska sluta sin skolgång, samt i motiveringen till denna anhållan som sin mening uttalat, att det i alla hänseenden synes vara lämpligast, att denna examen förläggas till en klass, parallell med den nedre 6:e klassen. Den åsikten, att den ifrågasatta kursafslutningen bör anordnas å ett stadium, motsvarande sagda klass, har jämväl omfattats af den s. k. läroverkskommitténs samtliga ledamöter, af alla läroverksstyrelser och läroverkskollegier, äfvensom af Kungl. Maj:t i dess till innevarande års riksdag afgifna proposition om ändrad anordning af de allmänna läroverken m. m. Å andra sidan har, särskildt inom folkskolelärarekåren, starka röster höjts för den ifrågasatta examens förläggande till den 5:e klassen, och ett sådant yrkande har framställts i tvenne inom andra kammaren af en folkskolelärare och en f. d. folkskolelärare väckta motioner. En liknande motsättning i uppfattningen har jämväl kommit till uttryck i vårt grannland Danmark, där under förhandlingarna an-

gående den nyligen genomförda läroverksreformen representanter för folkskolelärarekåren uttalade sig för en kursafslutning å ett tidigare stadium, än regeringen föreslagit, detta i syfte att folkskolan skulle kunna nå det sålunda lägre satta målet.

I motiveringen till det ofvan omnämnda motionsvis framställda yrkandet om examens förläggande till den 5:e klassen påvisas medelst tabeller öfver den verkliga medelåldern inom de olika klasserna vid början af höstterminerna 1889, 1894 och 1899, att lärjungarna, då de börja den 5:e realklassens kurs, i regeln äro omkring 14 $\frac{1}{2}$ år samt följaktligen, då de genomgått densamma, mellan 15 och 16 år, äfvensom att lärjungarna vid begynnelsen af den lärokurs, som genomgås i den nedre 6:e realklassen, äro närmare 15 $\frac{1}{2}$ år, vid dess slut följaktligen mellan 16 och 17 år. Då nu det af riksdagen använda uttrycket »15—16-års-åldern» enligt motionärernas mening är liktydigt med åldern mellan 15 och 16 år, d. v. s. fyllda 15 men ej fyllda 16 år, så draga de af de anförda siffrorna den slutsatsen, att det är en afgangsexamen i den 5:e klassen, som riksdagen i själfva verket begärt.

För utrönande af åldersförhållandena inom de allmänna läroverken brukas olika metoder. Ett ofta användt sätt är att, såsom motionärerna förfarit, uträkna den faktiska medelåldern. Denna metod är emellertid i förevarande fall mindre upplysande, enär öfverårigheten inom en klass är så godt som obegränsad, under det att underårigheten på grund af förhållandenas natur måste vara begränsad. En lärjunge kan vara, och sådant förekommer, 8 à 10 år öfver normalåldern, men det är omöjligt, att en lärjunge kan vara lika många år under densamma. Extrema fall af öfverårighet kunna därför, såsom erfarenheten nog samt gifver vid handen, höja medelsiffran, utan att denna nedbringas af en motsvarande underårighet. Att den verkliga medelåldern icke oväsentligt öfverstiger den s. k. normalåldern, är för den, som något sysslat med skolstatistik, ett välbekant förhållande, som, hvad de svenska läroverken angår, kan konstateras vid en mycket flyktig blick på de i den officiella statistiken för hvart femte år meddelade redogörelserna angående lärjungarnas ålder i förhållande till normalåldern. Uti ifrågavarande tabeller har man att addera de tal, som angifva år öfver normalåldern (t. ex. 1,34), till de tal, som

angifva normalåldern (t. ex. 14), för att finna den verkliga medelåldern (alltså 15,34). Genom denna enkla räkneoperation, som under den nu föreliggande läroverksfrågans tidigare behandling gjorts om och om igen, men som synbarligen hittills undgått motionärernas uppmärksamhet, hafva de kommit till ett resultat, som för dem tyckes innebära nyhetens öfverraskning, och som, att döma af deras framställning, lär vara ägnadt att på ett genomgripande sätt inverka på lösningen af den skolfråga, som nu är å bane.

I betraktande af de omständigheter, som här ofvan blifvit anförda, plägar man understundom modifiera den s. k. medeltalsmetoden på så sätt, att man före uträkningen afsöndrar de extrema fallen, till hvilka lagstiftningen rimligtvis ej kan taga hänsyn. Men afgörandet af, hvad som skall anses som »extremt», »abnormt» fall, blir ej sällan beroende på ett subjektivt värderande, som kan göra framställningen godtycklig eller gifva den sken af att vara det. Den noggrannaste och mot verkligheten pietetsfullaste metoden att gifva en framställning af åldersförhållandena inom en grupp af individer, det är att fördela dessa i åldersgrupper, eller just den metod, som användes i den officiella statistiken öfver de allmänna läroverken för gossar.

Här följer en öfversikt öfver antalet höstterminerna 1899—1903 i de högre allmänna läroverkens klasser V och VI: 1 närvarande lärjungar, som vid slutet af resp. år uppnått nedannämnda lefnadsår.

Kl.		Ar	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	S:ma
V	Antal under } alla terminer }	2	123	1586	2942	2287	1126	312	51	3	3	3	1	1			8440
	i %	0,02	1,46	18,79	34,86	27,10	13,34	3,69	0,60	0,04	0,04	0,04	0,01	0,01			100
VI: 1	Antal under } alla terminer }	4	128	1614	2813	2028	980	273	39	11	6	2			1		7899
	i %	0,05	1,62	20,43	35,61	25,67	12,41	3,46	0,49	0,14	0,08	0,03			0,01		100

För jämförelses skull meddelas följande öfversikt öfver antalet höstterminerna 1889 och 1894 i de allmänna läroverkens klasser V och VI: 1 närvarande lärjungar, som vid slutet af resp. år uppnått nedannämnda antal lefnadsår.

Kl.	Ar	Ej 14	14	15	16	17 eller mer	Summa
V	Medeltal för båda term.	377	588,5	457	194	68	1684,5
	i %	22,4	35,0	27,1	11,5	4,0	100
VI: 1	Medeltal för båda term.	38,5	307	386	295,5	190	1218,5
	i %	3,2	25,2	31,7	24,3	15,6	100

Jämföras dessa öfversikter, finner man, att åldersförhållandena äro så godt som fullständigt desamma under de olika tiderna, samt att de, särskildt att döma af den 6:e klassen, för hvilken undersökningen omfattar samma läroverk, under de senare åren icke undergått någon förändring.

Den senare af dessa öfversikter är ett utdrag ur bilagorna B till de utskottsbetänkanden, med anledning af hvilka riksdagen fattade beslut angående den ofvannämnda skrifvelsen till Kungl. Maj:t. Vid ifrågavarande tillfälle hade alltså riksdagen en tillförlitlig kännedom om, huru stor procent af lärjungarna i läroverkets mellanklasser befunno sig i de olika åldersgrupperna, en kännedom, som är vida utförligare och säkrare än den, som vinnes genom medeltalsberäkning. Icke dess mindre uttalar riksdagen, åtminstone på tvenne ställen i skrifvelsen, som sin mening, att den tilltänkta afslutningsexamen bör förläggas till den 6:e klassen. Någon höjning af lärjungarnas ålder i denna klass har på de senare åren ej ägt rum. Hvad har då inträffat, som skulle kunna föranleda riksdagen att frångå den uppfattning, som den i förevarande fall inför Kungl. Maj:t uttalat? Någon omständighet af sådan art hafva motionärerna ej påvisat.

Riksdagsskrifvelsens uttryck »15—16-års-åldern» tolkas af motionärerna såsom åldern mellan 15 och 16 år. I betraktande däraf, att riksdagen genom en flyktig blick på de till utskottsutlåtandena fögade tabellerna kunde finna, att redan under höstterminen i nedre 6:e klassen omkring 40 procent af lärjungarna öfverskridit denna senare åldersgräns, äfvensom däraf, att riksdagen som stöd för sin ofvan uttalade mening åberopar den omständigheten, att »det vida öfvervägande flertalet af lärjungar, eller öfver 80 procent, i nämnda klass vid höstterminens slut nått en

ålder af 14, 15 eller 16 år,» är det ej sannolikt, att riksdagen med detta uttryck afsett den inom tvenne på hvarandra följande födelsedagar snåft begränsade tidsperiod, som motionärerna antagit. Förhållandet är väl snarare det, att riksdagen i sin uppfattning ej fixerat uttryckets innebörd med begreppsmässig noggrannhet, utan ått det är att anse som ett mera vagt, ungefärligt angifvande af det åsyftade åldersstadiet, med ganska vidsträckt latitud, exempelvis det år, då lärjungarna fylla 15 år eller 16 år. En sådan tolkning stämmer närmast öfverens med de statistiska siffror, som förelågo till riksdagens kännedom, äfvensom med det förhållandet, att flertalet lärjungar inskrifvas i den 1:a klassen det år, de uppnå 9 år eller 10 år.

Till stöd för sin uppfattning åberopar riksdagen jämväl det statistiskt påvisade förhållandet, »att vid genomgång af nedre sjätte klassen det allra största antalet af läroverkens lärjungar slutat sin nattvardsläsning.» Detta skäl har ej heller genom någon under de senare åren timad förändring förlorat ett grand af sin giltighet. Hvad nattvardsläsningen i öfrigt beträffar, är det ur flere synpunkter lämpligast, att densamma försiggår året före afgangsexamen, på det att konfirmationsförberedelsen och förberedelsen för avslutningspröfningen, hvilka bådadera erfordra lugn och ro, ej må störande inverka på hvarandra. Motionärerna hafva ock genom anförda siffror ådagalagt, att flertalet lärjungar konfirmeras i den 5:e klassen.

Den icke oväsentliga öfverårighet, som förefinnes inom de svenska läroverken, beror, fränset omständigheter, som alltid och allestädes återkomma, såsom fall af försenad utveckling o. s. v., hufvudsakligen af tvenne anledningar. För det första förekommer en ej ringa öfverårighet redan i den 1:a klassen, hvilken sedan sträcker sina verkningar hela läroverket igenom. Till belysning häraf meddelas såsom utdrag ur den s. k. tremannakommitténs betänkande följande öfversikt öfver *de höstterminerna 1896—1898 i första klassen nyintagna lärjungarnas ålder.*

Föregående undervisning	Ar	9	10	11	12	13	14 eller mer	Summa
Folkskola	Medeltal	264	438	270	109,3	40,7	12	1134
	i %	23,3	38,6	23,8	9,6	3,6	1,1	100
Enskildt läroverk	Medeltal	362,6	226,7	69,7	19,3	6	1,7	686
	i %	52,9	33,0	10,2	2,8	0,9	0,2	100
I hemmet	Medeltal	73,3	69,7	32	14,3	3	1,7	194
	i %	37,8	35,9	16,5	7,4	1,5	0,9	100
Tillsammans	Medeltal	699,9	734,4	371,7	142,9	49,7	15,4	2014
	i %	34,7	36,5	18,4	7,1	2,5	0,8	100

Häraf framgår, att flertalet lärjungar inskrivas i den första klassen det år, de fylla 9 eller 10, hvadan dessa efter 6 års skolstudier borde befinna sig i det år, de fylla 15 år eller 16 år. Af öfversikten framgår vidare, att af de lärjungar, som komma från folkskola, hvilka äro de talrikaste, ej ens en fjärdedel befinnes i den ålder, som i den officiella statistiken uppgifves som den normala, nämligen 9 år. Alla de öfriga, öfver tre fjärdedelar, äro öfveråriga. Om nu den 1:a klassen indrages och öfverårigheten i följd häraf skulle tilltaga, vill man hoppas, att folkskolemännen ej om en tid framkomma med yrkanden om en ytterligare nedflyttning af realskolexamen, exempelvis till den 4:e eller till den 3:e klassen.

Den andra hufvudsakliga anledningen till öfverårigheten vid de svenska läroverken är den stora s. k. kuggprocenten och det däraf följande kvarsitteriet. Exempelvis må anföras, att bland de vårterminen 1900 i de högre läroverkens 4:e realklass närvarande lärjungarna 28,9 % underkändes i modersmålet, 33,4 % i tyska, 25,2 % i matematik, 11,9 % i engelska, 11,2 % i naturlära o. s. v. Något måste vara, som det ej bör vara, då en fjärdedel intill en tredjedel af samtliga lärjungarna i en årsklass blifva underkända i ett ämne. En anledning till detta missförhållande är att söka i själfva kursfördelningen, som lider af det felet, att för mycket lärostoff måste sammanträngas inom snäva gränser, en annan är, att den nuvarande kursafslutningen i den 5:e klassen infaller för tidigt. Det är visserligen ej otänkbart, att ett eller annat af kurserna kunde utsöndras,

men i stället tränga sig andra för vår tid synnerligen viktiga ämnen fram och göra anspråk på en plats å undervisningsplanen, såsom nu senast naturvetenskaperna. I alla händelser skulle tillläggandet af en 6:e klass, vare sig denna blir fristående eller ej, göra det möjligt att breda ut de sammanträngda kurserna öfver en större tidsperiod, så att det för lärjungarna blefve lättare att följa med och tillgodogöra sig undervisningen. Härigenom skulle åter underbetygens antal och kvarsitteriet minskas, så att mången lärjunge skulle kunna afgå från den 6:e klassen vid samma tid, då han eljest skulle befinna sig i den 5:e. Frågan om realskol-examens förläggande till den 5:e eller till den 6:e klassen berör alltså mycket nära den viktigaste af alla läroverksfrågor, nämligen den om åstadkommande af en efter barnens mottaglighet bättre afpassad undervisning. De lofvärda sträfvanden, som nu pågå i detta syfte och som jämväl kommit till uttryck uti en inom riksdagens andra kammare väckt, synnerligen beaktansvärd motion, skulle underlättas, om den föreslagna afgangsexamen förlägges till den 6:e klassen, men väsentligen försvåras, om den förlägges till den 5:e.

II. Lärjungarnas afgang.

Frågan om en afslutning å de allmänna läroverkens mellan-stadium är ingen ny fråga. Redan år 1870 anmärkte riksdagen i skrifvelse till Kungl. Maj:t, att från flere orter klagomål försports däröfver, att lärokurserna vore så ordnade, att i verkligheten någon afslutad undervisning icke erhöles förrän efter genomgåendet af skolans alla klasser, under det att det stora flertalet af lärjungarna, som icke hade tillfälle att fullständigt genomgå skolan, tvingades att vid den tid, då de för sin framtida utkomst måste se sig om efter arbete, lämna densamma med, i vissa ämnen åtminstone, ganska ofullständiga kunskaper. För att tillgodose det sålunda påpekade bildningsbehofvet inrättades någon tid därefter kursafslutningar i den 3:e och i den 5:e klassen. Kursafslutningen i den förra klassen har sedermera så godt som fullständigt upphäfts, i den senare i hufvudsak bibehållits. Den 5:e klassen är sålunda för närvarande det lägre skolstadiets afslutningsklass. Den därpå följande nedre 6:e klassen är en begynnelseklass med bredt

anlagda, till mogenhetsexamen syftande begynnelsekurser. Den 5:e klassen har i sin nu angifna egenskap utrustats med särskilda förmåner, såsom behörighet till inträde vid de tekniska elementarskolorna, teckningslärarekursen vid tekniska skolan i Stockholm, Göteborgs handelsinstituts tvååriga kurs, Schartaus handelsinstituts tvååriga kurs, skogsinstitutets lägre kurs, hvarjämte afgang från denna klass liksom från den 4:e medför rätt till anmälan om inträde vid sjökrigsskolan, en förmån, hvaraf ej så få lärjungar begagna sig, i betraktande af den icke ringa konkurrensen om inträde vid sagda läroanstalt. Genomgång af den nedre 6:e klassen medför ingen särskild förmån utöfver dem, som medfölja genomgång af de lägre klasserna. Det allmänna läroverket är sålunda enligt gällande författningars anda och mening deladt i tvenne stadier, ett lägre med dess afslutning i den 5:e klassen och särskild afgangsexamen vid de lägre läroverken och ett högre, det s. k. gymnasialstadiet med dess afslutning i mogenhetspröfningen. Om nu lagstiftningen genom denna anordning lyckats tillgodose det förhandenvarande bildningsbehovet, borde det stora flertalet af lärjungarna å det lägre stadiet, hvilka ej syfta till studentexamen, afgå från den 5:e klassen, och flertalet lärjungar, som fortsätta utöfver denna klass, afgå med studentexamen. M. a. o. antalet af dem, som avsluta sina skolstudier i den 5:e klassen borde vara ojämförligt större än i de kringliggande klasserna 1—4 och 6: 1—7: 1, och likaledes borde, i betraktande däraf, att endast omkring en fjärdedel af en skolgeneration når fram till sistnämnda examen, afgang från den 5:e klassen vara väsentligen större än afgang från den öfre 7:e. Förhåller det sig nu så?

För att besvara denna fråga har man att med hjälp af den officiella statistiken undersöka, i hvad mån lärjungarna afgå från de olika klasserna till fackskolor eller omedelbart till yrke eller näring. De lärjungar, som öfvergå till folkskola, annat allmänt eller enskildt läroverk eller enskilda studier ¹⁾ o. s. v., med andra

¹⁾ Vid den nedan verkställda undersökningen har jag af praktiska skäl nödgats utesluta några lärjungar, som öfvergått till seminarier eller andra anstalter af fackskolas natur. De sålunda uteslutnes antal är emellertid så obetydligt, att det ej kan utöfva någon inverkan på undersökningsresultatet.

ord de lärjungar, som afgå från en klass utan att därför avsluta sina skolstudier, komma härvid gifvetvis ej i betraktande, ej heller de, som afgå med döden. Slutligen måste ännu en omständighet tagas i betraktande. Ej så få föräldrar å orter med lägre läroverk, hvilka under andra förhållanden skulle hafva låtit sina barn fortsätta skolgången, taga dem ur skolan vid slutet af den 5:e klassen hellre än att bekosta deras inackordering å främmande ort. Om afgången från nämnda klass härigenom ökas, så kan denna omständighet, såsom beroende af helt andra orsaker, ej åberopas som ett bevis på den 5:e klassens lämplighet som avslutningsklass. För att i förevarande fall åstadkomma en verklig jämförelse mellan de olika klasserna bör undersökningen begränsas till sådana läroverk, där undervisning meddelas i samtliga läroverksklasserna, d. v. s. de högre allmänna läroverken ¹⁾. Någon mera betydande inskränkning i undersökningsmaterialet förorsakas ej häraf. Lärjungarnas antal vid de högre läroverken, exempelvis höstterminen 1901, utgjorde 13,616, mot 3,110 vid de 5-klassiga läroverken. Tilläggas bör, att förmögenhetsförhållandena hos föräldrarna till lärjungar i de högre läroverkens 5 lägre klasser å den ena sidan och föräldrarna till lärjungarna i de 5-klassiga läroverken å den andra sidan äro ungefärligen desamma, hvadan någon större olikhet i förmåga att kvarhålla barnen i skolan icke torde föreligga ²⁾.

¹⁾ Äfven bland dessa borde sådana utsöndras, som endast äro fullständiga å den ena linjen och som äro belägna å orter, där annat allmänt läroverk ej finnes. Af praktiska skäl har jag ej vidtagit denna åtgärd. På grund häraf blifva slutsiffrorna bl. a. för den 5:e klassen något för höga. — Som synes af ofvanstående resonemang, ansluter jag mig i allt väsentligt till de anmärkningar beträffande motionärernas statistiska utredning, hvilka i pressen framställts af märket K. L. O--n.

²⁾ Jmfr följande ur läroverkskommitténs betänkande hämtade öfversikt öfver procenttal af lärjungar, hvilkas föräldrar anses äga årsinkomst:

	Under 1500 kr.	1500-3000 kr.	Öfver 3000 kr.	Summa
Högre läroverks klasser I—V }	28,0	24,8	47,2	100
Föreslagna realskolor för gossar samt Haparanda }	29,0	28,0	43,0	100

Kommitténs undersökning verkställdes hösten 1899.

Den med ledning af ofvan angifna grunder utförda undersökningen gifver följande resultat.

Öfversikt öfver afgangen från de olika klasserna vid de högre läroverken, med afdrag af kol. 2, 3 och 13 i den officiella statistikens afgangstabeller.

5-årsperiod.	Utan mogenhetsexamen.										Med mogen- hets- examen.
	I	II	III	IV	V	VI:1	VI:2	VII:1	VII:2	S:ma	
1881—1885	330	613	826	1220	1461	1136	633	288	84	6591	3323
1886—1890	239	444	803	1208	1547	1122	674	275	95	6407	3290
1891—1895	174	345	696	1093	1665	1064	517	165	48	5767	2876
1896—1900	115	289	610	1021	1600	896	413	170	43	5157	3504

Denna öfversikt utvisar, att afgangen i det hela något minskats, m. a. o. föräldrarnas förmåga eller önskan att längre kvarhålla barnen i skolan har något ökat. Den 5:e klassen företer någon ökning från den 1:a perioden till den 2:a och från den 2:a till den 3:e samt någon minskning från den 3:e till den 4:e. Skillnaden mellan den 1:a och den 4:e perioden utgör 139 eller i medeltal för år omkring 28; d. v. s. därest lärjungeantalet vore lika fördeladt på samtliga läroverken, skulle afgangen från den 5:e klassen hafva ökats med $\frac{4}{5}$ lärjunge pr läroverk och år. Den nedre sjätte klassen utvisar någon minskning under de båda första perioderna, något större minskning från den 3:e till den 4:e. Denna senare företeelse har sin särskilda grund. För anställning som elev å apotek erfordrades en tid tillbaka betyg från nedre 6:e klassen med komplettering i latin, därest afgangen skedde från reallinjen. Under de 10 senaste åren, denna bestämmelse ägde gällande kraft, utgjorde afgangen från nämnda klass till apotekareyrket i medeltal för år 25 och från klasserna VI:1—VII:2, studenter oräknade, i medeltal för år omkring 50. Emellertid höjdes genom den kungl. kung. den 22 mars 1895 kompetensvillkoren för anställning som apotekselev till betyg öfver undergången mogenhetspröfning, en bestämmelse, som trädde i gällande kraft från och med år 1896. I följd häraf inträdde en hastig sänkning i afgangen från den nedre 6:e klassen. Afgångssiffrorna för denna klass under åren 1891—1895 äro resp. 232, 181, 222, 217 och 212 samt under åren 1896—1900 resp. 167, 177, 188, 180 och 184.

Jämföras nu de olika klasserna, finner man, att under den sista perioden afgången från den 5:e är 579 större än från den 4:e och 704 större än från den nedre 6:e, d. v. s. i medeltal för år i förra fallet omkring 116 och i det senare 141. Vore alla lärjungarna lika fördelade på de högre läroverken, skulle alltså årligen från den 5:e klassen afgå blott omkring 3 lärjungar mera än från den 4:e och omkring 4 lärjungar mera än från den nedre 6:e, detta oaktadt den 5:e klassen både genom kursfördelningen och genom kompetensbestämmelserna är anvisad som avslutningsklass. Att afgången från mellanklasserna under sådana omständigheter kan kallas planlös, torde vara uppenbart.

Från den 5:e klassen vid de högre läroverken torde årligen omkring ett 50-tal lärjungar afgå till de tekniska elementarskolorna. Om nu, såsom är att vänta, inträdesfordringarna till dessa läroanstalter, oberoende af läroverksfrågans lösning, komma att höjas till betyg från den nedre 6:e klassen, så skulle den häraf följande förskjutningen i afgångssiffrorna betaga den 5:e klassen hvarje spår af avslutningsklass. Då ingen af de nya förmåner, som föreslagits i fråga om den 6:e klassen, kan komma den 5:e klassen till godo, skulle ett bifall till motionärernas yrkande innebära ett uppgifvande af hvarje tanke på en avslutning å de allmänna läroverkens mellanstadium.

III. Afslutningar å mellanstadiet vid några främmande länders läroverk.

Frågan om behöfligheten att utvidga det allmänna läroverkets medborgerliga bildningskurs torde i någon mån belysas af följande. Den s. k. tremannakommittén har beräknat, att antalet af sådana lärjungar, som flyttas till öfre 6:e klassen, utgör i Sverige högst 18,5 på 100,000 innevånare. Med anledning häraf yttrar nämnda kommitté: »Då den norska middelskole-examen närmast motsvarar flyttningen till öfre sjätte klassen och årligen afläggas af 45,6 ynglingar på 100,000 innevånare, så kan man icke bestrida, att den s. k. allmänna medborgerliga bildningen är vida sämre tillgodosedd hos oss eller åtminstone kommer en vida mindre del af befolkningen till godo, än hvad fallet är i Norge. Ännu ofördelaktigare för

vårt land utfaller en jämförelse med Danmark, där almindelig Forberedelseksamen och 4:e Klasses Hovedeksamen, hvilkas kurser närmast motsvara inträdesfordringarna till nedre sjunde klassen vid de svenska läroverken, årligen afläggas af 57,0 ynglingar på 100,000 innevånare.

I *Finland*, där det högre läroverkets kurs är 8-årig, och där alltså den 5:e klassen motsvarar den nedre 6:e hos oss, är kursafslutning anordnad i klass 5 på den reala linjen och delvis äfven på den klassiska. I sammanhang härmed står det förhållandet, att de förutvarande småläroverken, de 2-, 3- och 4-klassiga elementarskolorna, äro på väg att försvinna för att ersättas af 5-klassiga skolor, hvilka med afseende på afslutningsstadiet motsvara de hos oss föreslagna 6-klassiga realskolorna. År 1890 funnos i Finland 8 fyrklassiga, 3 treklassiga och 9 tvåklassiga elementarskolor; för närvarande finnes af det första slaget 4, af det andra en och af det tredje ingen kvar; i stället inrättas, ofta under statens och kommunens gemensamma samverkan, 5-klassiga goss-skolor eller flickskolor.

För att erhålla någon föreställning om åldersförhållandena vid de finska läroverken har jag bland annat undersökt åldern i 5:e klassen vid de finska lyceerna under 5-årsperioden 1897/98—1901/02. Af 119 undersökta klassafdelningar var medelåldern i 12 fall mellan 15 och 16 år, i 93 fall mellan 16 och 17, i 13 fall mellan 17 och 18 och i ett fall mellan 18 och 19 år.

I *Norge* aflägges, såsom redan omnämmts, afgangsexamen på läroverkens mellanstadium i middelskolens 4:e klass, motsvarande den nedre 6:e hos oss.

Vid en undersökning af åldersförhållandena i de norska statsläroverkens 4:e klass under höstterminerna åren 1898—1902, hvilken undersökning dock ej kan göra anspråk på fullständighet, enär upplysningar i några fall saknats, har jag funnit, att af 63 undersökta klassafdelningar, vanligen innehållande gossar, i några fall gossar och flickor, medelåldern i 23 fall låg mellan 14 och 15 år, i 38 fall mellan 15 och 16 samt i 2 fall mellan 16 och 17 år. Uppgifterna om åldern afse i regel läsårets början, i några få fall den 1:a september eller den 1:a oktober.

I *Danmark* aflades den nu afskaffade almindelig Forberedelses-

eksamen å ett stadium motsvarande den öfre 6:e klassen hos oss. Den i stället införda realexamen, hvilken är förlagd till en med den 1:a gymnasieklassen parallell avslutningsklass, infaller likaledes två år före studentexamen.

Lärjungarnas ålder vid denna tidpunkt belyses af följande öfversikt öfver åldern hos dem, som under åren 1898—1902 aflagt almindelig Forberedelseeksamen vid Danmarks statsskolor och Sorø lärda skola.

År		15	16	17	18	19	20	Summa	Medelålder
1898—1902	Antal	22	131	132	52	10	2	349	16,72
	i %	6,3	37,5	37,8	14,9	2,9	0,6	100	

I *Preussen* är det högre allmänna läroverkets kurs liksom hos oss 9-årig. Denna uppdelas i en 6-årig underskola med relativt avslutade kurser och en 3-årig öfverskola. Bredvid de högre allmänna läroverken, Gymnasium, Realgymnasium och Oberrealschule, stå 6-klassiga lägre allmänna läroverk, Progymnasium, Realprogymnasium och Realschule, hvilka avslutas med en under offentlig kontroll ställd afgångsexamen. Genomgång af sådan läroanstalt äfvensom af 6 klasser vid de högre läroverken medför en mängd förmåner, såsom rätt till ett-årig krigstjänst och i öfrigt ungefärligen den kompetens, som föreslagits i fråga om realskolexamen hos oss. Afslutningen å läroverkets mellanstadium är sålunda i *Preussen* förlagd till en klass, motsvarande den nedre 6:e hos oss.

Någon föreställning om åldersförhållandena vid de preussiska läroverken erhålles genom följande öfversikt öfver åldern hos dem, som under åren 1897/98—1901/02 aflagt godkänd mogenhetspröfning vid de högre läroverken i *Preussen*.

År		ej 17	17	18	19	20	21 eller mer	Summa
1897/98—1901/02	Antal	15	982	6423	8371	6434	5616	27851
	i %	0,1	3,6	23,0	30,0	23,1	20,2	100

Om man nu får antaga, att lärjungarna vid genomgång af den 6:e årsklassen äro omkring 3 år yngre än vid afläggande af mogenhetsexamen, skulle i så fall vid förenämnda tillfälle åldrarna

15, 16, 17 samt 18 år eller mer vara ungefärligen lika starkt representerade med någon öfvervikt för 16-årsgruppen.

I *Frankrike* är enligt dekret den 31 maj—2 juni 1902 det allmänna läroverkets kurs 7-årig, omfattande tvenne stadier, cycles, ett 4-årigt understadium och ett 3-årigt öfverstadium, i så måtto öfverensstämmande med den norska skolorganisationen. Efter genomgång af det lägre stadiet erhåller lärjungen ett certificat d'études secondaires du premier degré. För de lärjungar, som genomgått det lägre stadiet och ej ämna aflägga studentexamen, inrättas vid vissa läroanstalter en 2-årig praktisk utbildningskurs, väsentligen omfattande studiét af naturvetenskaperna med deras praktiska tillämpning samt moderna språk.

De mera eller mindre utpräglade kursafslutningar, som införts vid främmande länders läroverk, äro sålunda, såsom det anförda gifver vid handen, förlagda till ett stadium, motsvarande den nedre 6:e klassen hos oss, eller till ett senare. Åldern vid genomgåendet af den sålunda bildade underskolan torde i regel ej kunna sägas vara lägre, snarare högre än den, vid hvilken den föreslagna real-skolexamen i 6:e klassen skulle komma att afläggas. Detta förhållande fritager visserligen icke från förpliktelsen att söka nedbringa öfverårigheten vid de svenska läroverken, där denna härleder sig från uppenbara missförhållanden, och detta ej blott i mellanklasserna, utan i läroverket i dess helhet. Mycket inre reformarbete är härvidlag af nöden. Att hithörande frågor blifvit allmännare uppmärksammade och beaktade, det är de ofvan omnämnda motionärernas hufvudsakliga, men ock obestridliga förtjänst.

Jämförelse mellan elektrisk drift och ånglokomotivdrift å järnvägar.

Af

Docent Adolf Åström.

Länge ansåg man, att elektrisk järnvägsdrift knappast kunde med fördel användas annorledes än å järnvägar med stor persontrafik eller å järnvägar med många tunnlar, där röken förorsakar särskilda svårigheter, eller ock å järnvägar, där man eftersträfvade den största möjliga tåghastighet. Under de sista åren är man emellertid i arbete med att undersöka, huruvida elektrisk drift af järnvägar med vanlig person- och godstrafik («Vollbahnen») låter sig med fördel utföra — det utvecklingskede, i hvilket frågan naturligtvis har för Sveriges del sin allra största betydelse.

Sedan kungl. järnvägsstyrelsen den 24 dec. 1902 till Kungl. Maj:t afgifvit ett preliminärt förslag till införande af elektrisk drift å statsbanorna samt nu pågående riksdag beviljat ett af Kungl. Maj:t begärdt anslag af 425,000 kr. för anställande redan i år af försök med elektrisk järnvägsdrift mellan Tomtebodas och Värtans och frågan sålunda står i framskjuten ställning på dagordningen, torde det måhända vara af intresse att anställa en allmän jämförelse mellan elektrisk drift och ånglokomotivdrift å järnvägar.

Till grund härför lägger jag referatet af ett föredrag af ingenjören CZERHÁTI i Budapest öfver »Vortheile des elektrischen Betriebes auf Vollbahnen im Vergleiche zum Dampflokomotiven-

betriebe». Detta jämte referaten dels af ett föredrag öfver »Die elektrische Traction auf Vollbahnen mit hochgespanntem mehrphasigem Wechselstrom» af direktören COLOMAN VON KANDÓ, likaledes i Budapest, dels ock af ett föredrag öfver »Der elektrische Betrieb von Vollbahnen mit Hochspannung und dessen Wirtschaftlichkeit» af ingenjören FRIEDRICH ROSS i Wien har under år 1901 till mig, i egenskap af sekreterare i den s. k. vattenfallskommittén, öfversändts genom kungl. utrikesdepartementet från legationen i Wien.

Visserligen hafva, sedan detta föredrag hölls, åtskilliga framsteg blifvit gjorda på den elektriska järnvägsteknikens område, men då dessa torde vara af beskaffenhet att snarare öka än minska fördelarne af den elektriska järnvägsdriften, måste denna framställning för närvarande ännu mera än då hafva giltighet.

Czerháti utgår i sin framställning från att den elektriska järnvägsdriften baseras på ett af hans landsman Coloman von Kandó i ofvan anförda föredrag projekteradt system med *högsپاند trefasig växelström*. (Den svenska järnvägsstyrelsens försöksdrift skall, som bekant, utföras med enfasis växelström).

Inledningsvis framhåller Czerháti, att t. o. m. motståndare till elektrisk järnvägsdrift medgifva, att sådan drift är fördelaktigare än ånglokomotivdrift, därest *vattenkraft* finnes tillgänglig; och att han fördenskull förutsätter, att den elektriska energien alstras i ångkraft-central-station. Härvid torde likväl böra bemärkas, att frågan om fördelen af kraft-central med vattenkraft eller med stenkol eller torf beror på vattenlagstiftningen. I ett land som t. ex. Österrike-Ungern, där vattnet behandlas såsom en naturens *fria gåfva*, som får för industriella ändamål gratis tillgodogöras, äro vattenkraft-centralens företräden gifna. I ett land åter som Sverige, där vattnet behandlas såsom *privategendom*, och där alltså priset å vattenkraft kan drifvas upp ända till priset å ångkraft, framställd genom stenkol eller torf, kan det från privat-ekonomisk synpunkt tydligen vara likgiltigt, om den elektriska energien framställts af vattenkraft eller bränsle. Så mycket större intresse bör det emellertid hafva, att, äfven under förutsättning af att den elektriska energien alstras å ångkraft-centralstation, den elektriska järnvägsdriften medför afsevärda fördelar framför ång-

lokomotivdrift, något som bör vara af stor betydelse för vårt land, alldenstund den rikligt förekommande brännrotfven vida lättare kan användas för eldning å fasta ångpannor än å ånglokomotiv.

Czerhåti behandlar sitt ämne under följande rubriker:

I. Kostnader för tågens framförande.

1) Ång- och kolförbrukningen.

De bästa och nyaste compound-lokomotiven (t. ex. på den franska Nordbanan) konsumera pr effektiv hästkraftstimma 8 kg. ånga. Andra lokomotiv kräva en vida högre ångförbrukning alltefter cylindrarnas fyllnadsgrad, så att lättare lokomotiv (t. ex. persontågslokomotiv) med fyllnadsgraden 0,1 konsumera 9,2 kg. och tyngre lokomotiv (t. ex. godstågslokomotiv) med fyllnadsgraden 0,7 kräva icke mindre än 18,1 kg. pr hästkrafttimma.

Stabila compound-ångmaskiner däremot af mer än 2,000 hkr., med öfverhettad ånga och kondensation, levereras numera af hvarje bättre ångmaskinfabrik med en garanterad konsumtion vid full belastning af endast 5,5 kg. ånga pr effektiv hästkrafttimma. Om nu förlusterna på dynamomaskinerna, i ledningarna, i transformatorerna och motorerna äfvensom de förluster, som uppkomma däraf, att hvarken dynamomaskinerna eller motorerna städse arbeta med full belastning, utgöra 30 å 40 %, skulle sålunda ångförbrukningen pr effektiv hästkrafttimma, mätt på de elektriska lokomotivens drifhjul, utgöra 8 å 9 kg. eller *omkring så mycket, som för närvarande de bästa ånglokomotiven förbruka*. Härvid bör likväl bemärkas, att, medan denna gynnsamma förbrukning å ånglokomotiv endast förekommer beträffande snälltågslokomotiv af allra bästa konstruktion, i det att lokomotiven till de långsamt körande, tunga godstågen konsumera ända till $1\frac{1}{2}$ gånger mera, har *hastigheten* på de elektriska lokomotivens konsumtion intet som helst inflytande. De elektriska lokomotiven för godståg arbeta lika ekonomiskt fördelaktigt som persontågslokomotiven.

Men utom det att ångkonsumtionen för snälltåg efter båda systemen (mätt på drifhjulems omkrets) är lika stor men för andra tåg är gynnsammare under elektrisk drift, har systemet med

elektrisk drift en annan betydande fördel framför ånglokomotivdriften, nämligen beträffande *kolförbrukningen*. Den nyttiga effekten af en lokomotiv-ångpanna är nämligen väsentligen sämre än af en stabil ångpanna, något som genast faller i ögonen, om man med hvarandra jämför de ångkvantiteter, som kunna alstras af 1 kg. stenkol. Samma slags kol förvandlar i lokomotiv-ångpannan 5,46 till 6,81 kg. (i genomsnitt 6,13 kg.) vatten till ånga, beroende på om det är snälltågs- eller bergslokomotiv. I väl konstruerade, stabila ångpannor däremot förvandlas vid normal drift 7,65 till 7,95 kg. (i genomsnitt 7,8 kg.) samt vid något forcerad drift 6,88 till 7,95 kg. (i genomsnitt 7,42 kg.) vatten till ånga. Differensen utgör sålunda 21 % resp. 17 %, d. v. s. *framförandet af samma last fordrar vid elektrisk drift omkring 21 % till 17 % mindre kol än med ånglokomotiv*.

Denna stora differens förorsakas af den forcerade eldningen, ty under det att på rostytan af en stabil ångpanna förbrännas 50—100 kg. kol pr kvadratmeter i timmen, stiger detta kvantum vid lokomotiv-ångpannor till 300 à 500 kg. Till förbränning af en så stor mängd kol fordras ett utomordentligt starkt luftdrag. Rök och gas strömma ut med hög temperatur, hvaraf följer en ringa nyttig effekt. Härjämte bör bemärkas, att å ånglokomotiv och särskildt å sådana för il- och snabbtåg måste användas kol af bästa beskaffenhet, medan stabila ångpannor kunna upphettas med billigare och sämre kol. I dem kan också användas brännstoff, något som för Sveriges vidkommande är af den största betydelse.

Fördelarne äro ännu större för godståg, på hvilka vid elektrisk drift dessutom faller en besparing af 25 % à 30 % ånga.

Kolförbrukningen gestaltar sig ock billigare vid elektrisk drift af den anledningen, att kostnaderna för den s. k. *uppeldningen* blir ojämförligt billigare än vid ånglokomotiv-drift, enär stabila ångpannor kunna månadsvis hållas i drift, under det att ånglokomotiv i regel måste uppeldas ånyo för hvarje användning. Vidare bortfalla vid elektrisk järnvägsdrift kostnaderna för att »*hålla ångan uppe*» mellan olika användningstillfällen, ty de elektriska lokomotiven konsumera blott då ström, när de faktiskt arbeta, under det att i ångkraft-central-stationen ångan på grund

af den ringa värmeförlusten hålles uppe mycket billigare än å i det fria stående lokomotiv.

I sammanhang härmed redogöres för de af belastningen beroende ändringarna i nyttig effekt vid de båda systemen af järnvägsdrift. Den totala nyttiga effekten af ånglokomotiv är gynnssammast, när ångmaskinen arbetar med låg fyllnadsgrad i cylindrarna samt eldningen icke behöfver forceras, alltså vid lätta och icke alltför snabba tåg. Eldningen under ångpannan i ett iltågslokomotiv måste forceras, då blott på detta sätt tillräckligt stora ångkvantiteter kunna alstras; sådana ångpannor arbeta alltså med ringa nyttig effekt. Är däremot hastigheten icke stor, men tågets vikt betydlig, då måste ångmaskinens fyllnadsgrad stegras, hvarigenom den nyttiga effekten förminskas. Här af framgår, att en god nyttig effekt af panna och maskin å ånglokomotiv *samtidigt* kan uppnås blott vid ett relativt ringa antal tåg (våra »persontåg»).

Vid elektrisk järnvägsdrift åter måste tagas häusyn till den nyttiga effekten hos motorer, transformatorer, primär- och sekundärledning samt dynamomaskiner. Af verkställd närmare utredning af dessa förhållanden framgår, att totaleffekten t. o. m. vid endast half belastning af kraftcentralen och de elektriska lokomotiven är god, och att den förut antagna förlusten af 30 å 40 % snarare är för hög än för låg. I verkligheten skall det i öfrigt sällan förekomma, att samtidigt dynamomaskinerna och alla lokomotivens motorer arbeta med endast half belastning.

I öfrigt kan antagas, att vid elektrisk järnvägsdrift kraftcentralen några timmar i förväg kan pr telegraf erhålla underrättelse om extra utgående tåg, eventuellt också utverka tågs kvarhållande, på det att kraftcentralens belastning må komma att fluktuera så litet som möjligt.

2) Lokomotivens vikt.

Till en början framhålles, att de elektriska lokomotiven icke hafva bruk för någon *tender*, resp. ingen kol- eller vattenbehållare, hvilket betyder, att vid elektrisk drift den döda vikten, som släpas med, minskas med 20 till 50 ton.

Hvilken inverkan detta har på driftkostnaderna, visar Czerhátí genom ett exempel. För en 360 km. lång banlinje i Ungern hade han bestämt tendervikten under förutsättning, att tenderarna alltid äro till hälften belastade. Medel-tender-vikten utgjorde då 20,1 ton. Antalet lokomotiv-kilometer utgjorde år 1898 4,217,000, hvadan genom medsläpandet af tender presterades utan nytta 84,761,700 brutto-tonkilometer. Då nu utgifterna på denna bana utgjorde i genomsnitt 0,444 kreuzer pr bruttotonkilometer, har medsläpandet af tender bidragit till totalutgifterna med icke mindre än 376,338,84 fl. eller 9 % af de till ett belopp af 4,191,000 fl. uppgående totalutgifterna.

Äfven om det medgifves, att ofvan angifna procentsats är för hög, enär vissa utgifter äro oberoende af belastningen, kan man i allt fall framställa saken så, att, om tender ej medförts, hade banan utan ökning af driftkostnaderna kunnat frakta 84 millioner tonkilometer mera gods.

Men de elektriska lokomotiven själfva kunna vara väsentligen lättare än ånglokomotiv. Ett ånglokomotivs arbetsförmåga begränsas nämligen genom den ångkvantitet, som kan produceras i pannan på tidsenheten. För ett lokomotiv med stor arbetsförmåga fordras därför en ångpanna med stor rost och stor eldyta, d. v. s. en ångpanna af stor vikt, *hvilken vanligen är större än den för dragkraften bestämmande adhesionsvikten*. Af denna grund hafva alla snäll- och persontågslokomotiv vridbara underreden, hvilka bära den utöfver adhesionsvikten belöpande döda vikten. De elektriska lokomotiven åter hafva blott att bära motorerna och de elektriska apparaterna, hvilkas vikt väl också är större, än som för dragkraften är erforderligt, men likväl afgjort gynnsammare än för ånglokomotiv.

Det elektriska lokomotivet är ånglokomotivet också öfverlägset däri, att det vid lika adhesionsvikt kan utöfva en nästan dubbelt så stor dragkraft, ty under det att vid ånglokomotivet blott 16 % af adhesionsvikten kunna tagas i betraktande såsom dragkraft, kan man vid det elektriska lokomotivet beräkna 25 % à 30 % af adhesionsvikten såsom dragkraft. Czerhátí styrker riktheten af detta påstående genom ett exempel från Baltimore-

Ohio-banan, där ett elektriskt lokomotiv vid en adhesionsvikt af 90 ton utvecklade en dragkraft af 30 ton.

Denna omständighet spelar en viktig roll vid framförandet af godståg, särskildt i bergstrakter, hvarest en mycket stor dragkraft måste utöfvas, ty vid elektrisk drift behöfver *icke* ens i detta fall *lokomotivet belastas med ballastvikt*. Grunden till detta ofta betviflade men obestridbara faktum angifves ligga dels däri, att tangentialkraften på det elektriska lokomotivets drifhjul är konstant, dels ock i det hittills oförklarade, men konstaterade faktum, att friktions-koefficienten mellan skena och hjul är större, då en elektrisk ström passerar, än eljes.

Gynnsammast för den elektriska driften gestalta sig förhållandena, när driften icke verkställes medelst lokomotiv utan medelst motorvagnar, emedan härvid endast kommer i betraktande den elektriska utrustningen såsom merbelastning, hvilken t. ex. för vagnar på Lecco-Chiavenna-Colici-Sondrio-banan utgör 20 ton, d. v. s. att ett transportmedel, som kan utveckla 600 hkr., har en vikt af endast 20 ton.

Men icke blott skillnaden i vikt mellan ett elektriskt lokomotiv och ett ånglokomotiv är till fördel för den elektriska driften. Härför talar också, att *friktionen* är mindre inom det förra än i det senare. Gnidningen mellan ånglokomotivets enskilda delar, särskildt den oundvikliga axelkopplingen, förorsakar, att lokomotivets motstånd pr ton är nästan dubbelt så stort som på en motorvagn; och det elektriska lokomotivets motstånd på grund af gnidning är blott föga större än motorvagnens. Betydelsen häraf visar Czerháti genom ett exempel. Som ofvan anförts, konsumerar ett 4-cylindrigt lokomotiv på den franska Nordbanan 8 kg. ånga pr hkr., mätt på omkretsen af drifhjulen, men, om antalet hkr. beräknas efter den kraft, som utvecklas på dragkroken, komma 20 kg. ånga pr hästkraft-timma. Skillnaden konsumeras af den kraft, som åtgår för framförandet af lokomotivets och tenderens egen vikt, äfvensom af gnidningen mellan maskinens särskildta delar.

I detta sammanhang erinras, att den största arbetsförmågan kan uppnås af ånglokomotiv med stor hastighet, enär det intensiva luftdraget möjliggör en snabbare förbränning af brännmaterialet.

På ett elektriskt lokomotivs arbetsförmåga utöfvar den hastighet, hvarmed det kör, alldeles intet inflytande. Det elektriska lokomotivet är således äfven i detta hänseende öfverlägset.

3) Återvunnen energi.

Det är ett bekant faktum, att antalet hvarf, som en motor för flerfasig ström¹⁾ gör, är också vid variabel belastning praktiskt taget konstant, och om man vill öka en sådan motors svängningstal genom en yttre kraft, förvandlas motorn till generator och sänder ström i ledningarna.

Denna egenskap hos detta slags motorer är af särskildt värde för den elektriska järnvägsdriften. Går nämligen ett tåg nedför en sluttning och hastigheten blir större, än som motsvarar motorernas normala fart, så bromsas tåget genom motorerna, men den vid bromsningen använda energien tillintetgöres icke, resp. förvandlas i värme, utan går under form af elektrisk ström tillbaka i ledningarna. Den arbetsmängd, som erfordras för att öfvervinna en stigning, återvinnes därför till största delen vid nedförandet. Förlusten utgör så mycket, som motsvarar motorernas och ledningarnas nyttiga effekt. Driftkostnaderna vid järnvägar med stora stigningar blifva på detta sätt betydligt förminskade; och vid nya banprojekt behöfver man icke så ängsligt se därpå att erhålla möjligast obetydliga stigningar och därigenom minska driftkostnaderna. Det är således icke heller nödvändigt att lägga ned så mycket kapital som hittills på en järnvägs underbyggnad.

II. Underhållskostnader.

1) Ångpanna.

Den del af ett ånglokomotiv, som fordrar mest reparation, är ångpannan, hvilken städse är blott relativt kort tid i drift, och som i följd af upprepad afkylning och värmning är utsatt för en mycket våldsam påkänning. Eldningen är ytterst forcerad; därvid strömmar den yttre kalla luften in i den starkt upphettade eldstaden, något som likaledes är för pannan skadligt. Lokomotivångpannor matas vidare med sådant vatten, som finnes på befint-

¹⁾ Gäller ock motor för enfasisig ström.

liga vattenstationer, och som i många fall är för ändamålet mindre lämpligt.

Underhållet af en stabil ångpanna är afgjordt gynnsammare. Densamma är nämligen en längre tid oafbrutet i drift, och äfven om den måste för några timmar sättas utom bruk, så är afkylningen mycket långsam, emedan de omgifvande murarna m. m. förhindra en snabb afkylning. Dessutom kunna stabila ångpannor alltid förses med godt mjukt vatten, ty med nu för tiden bekanta inrättningar kan vatten göras tillfredsställande mjukt.

Ännu bättre resultat vinnes, om vid den stabila ångpannan införes mekanisk eldning i stället för eldning för hand.

2) Ångmaskinen.

Ångmaskinen på ett lokomotiv är i tjänst städse utsatt för inverkan af damm, sand, regn, snö o. s. v., något som medför en snabb förslitning af alla rörliga delar. Ångan strömmar som bekant in i rökkammaren, och sålunda kan det icke undvikas, att dennas innehåll under en del af kolfslaget suges in i cylindern. På detta sätt kommer sot och fin aska in i cylindern, hvilket förorsakar densammans snabba förslitning.

Ångmaskiner i en centralstation däremot arbeta i väl upplysta, rena och dammfria rum, som stå under sakkunnig vård och sträng uppsikt; de fordra tillfölje häraf mycket mindre reparation än lokomotiv.

I följd af dessa och andra omständigheter, såsom att de elektriska lokomotivens ömtåligaste delar äro väl skyddade för yttre åverkan och lätt nog kunna ersättas af reservdelar m. m., följer, ätt lokomotiv-reparationsverkstäderna kunna göras väsentligen mindre och enklare än för närvarande, och att för en lika lång sträcka och för lika stark trafik fordras mindre antal elektriska lokomotiv än nu ånglokomotiv, emedan reparationerna kunna verkställas på mycket kortare tid än nu och i följd däraf ett mindre antal lokomotiv behöfva stå under reparation.

3) Vagnarnas underhåll.

Det är nogsamnt bekant, hur vagnarnes yttre lackering och särskildt deras inre inredning lida genom inverkan af rök från

lokomotivet. De elektriska lokomotivens mjuka igångsättande och det ringa användandet af bromsar skonar också vagnarna; och bromsar och hjulringar slitas icke så snabbt som vid ångdrift.

4) Underhåll af banan.

Förut är omtaladt, att ett elektriskt lokomotivs totala vikt är mindre än ett ånglokomotiv; och då antalet drifaxlar icke är så begränsadt som vid ånglokomotiv, å hvilka koppling af mer än 4 axlar är så att säga utesluten, blir det elektriska lokomotivets hjultryck mindre än vid ånglokomotiv. Fjädrarna på ett elektriskt lokomotiv behöfva därför icke göras så korta och styfva som på ett ånglokomotiv.

Ånglokomotivets stora massa förorsakar de s. k. störande rörelserna, hvilka utöfva en skadlig verkan på en banas öfverbyggnad. Det elektriska lokomotivet har inga sådana störande rörelser, dess gång är jämnare, hjultrycket mindre, fjädrarna mindre styfva. Öfverbyggnaden anstränges därför icke så mycket vid elektrisk drift som vid ångdrift.

III. Kostnad för lokomotivpersonalen.

För skötseln af den enkla maskinutrustningen på ett elektriskt lokomotiv erfordras icke anställandet af mera kvalificerad lokomotiv-personal. Yrkesmän inom metallarbetare-branschen med förare-egenskaper äro fullt tillräckliga för denna tjänst; och det fordras icke heller två personer på lokomotivet. Czerháti är öfvertygad, att, om järnvägarna hade statistik öfver, huru många lokomotivförare så plötsligt blifvit otjänstbara, att de icke mer kunnat stoppa sina maskiner, detta tal voro så försvinnande litet, att för undvikande af denna risk det konstanta anställandet af två personer ingalunda kunde rättfärdigas. De elektriska lokomotiven behöfva i öfrigt icke 2 man för betjäningen redan af den anledning, att tåget, tack vare särskilda inrättningar vid stationerna, kan stoppas af stationspersonalen, och ifall det skulle vara nödvändigt, är det icke svårt att förse lokomotiven med sådana anordningar, att också konduktören kan stoppa tåget.

Ett sätt vore också, att konduktören jämte lokomotivföraren räknades till lokomotivpersonalen. På motorvagnar behöfs naturligtvis endast en person. Därför kunna också beträffande personalen väsentliga besparingar göras.

IV. Den elektriska driftens företräden från trafiksynpunkt.

1) Trafiksäkerheten är vid elektrisk drift ojämförligt mycket större, emedan ett tåg endast då kan ingå till station och utgå från station, när stationen jämte riktigt inställande af signalerna har för ändamålet reglerat ledningarna och strömtillförseln till lokomotivet. Ett icke-observerande af stoppsignal kan därför icke förorsaka någon olycka.

2) Med hänsyn till billigare drift- och underhållskostnader blir det möjligt att inrätta en tät trafik af lätta, snabbt gående tåg. Intagandet af yatten, som nu i sin mån fördröjer trafiken, förekommer icke.

3) Enär vid ånglokomotiven en större snabbhet blott därigenom kan uppnås, att ångpannans arbetsförmåga, d. v. s. med andra ord lokomotiv-vikten, ökas, måste också axeltrycket blifva större och följaktligen öfverbyggnadens vikt ökas. Då vid det elektriska lokomotivet antalet drifaxlar icke är så begränsadt som vid ånglokomotiv, är ett större axeltryck icke obetingadt nödvändigt. Detta betyder, att vid elektriska lokomotiv kan med bibehållande af befintlig skenprofil tågen framgå mycket fortare än nu.

4) På elektriskt drifna linjer följer elektrisk belysning på tågen af sig själf. Med hufvudlinjens ström kunna dessutom drivas kranar, vinschar, vändskifvor och eventuellt maskiner för bannans underhåll.

5) Den, som om sommaren vid stor värme är nödsakad att resa, vet väl, huru oangenäm och besvärlig den genom de öppna fönstren inträngande lokomotivröken är. Denna visserligen såsom en bisak förekommande, men likväl för den resande allmänheten obehagliga ledsagare af ånglokomotivdriften faller naturligtvis bort vid införandet af elektrisk drift.

Men icke blott röken försvinner utan också det oangenäma kringfarandet af gnistor.

Härvid bör erinras, att i ett skogsland som Sverige skulle man vid elektrisk drift vara befriad från risken af skogarnes antändning genom gnistor från lokomotiven, för att nu icke tala om den skada, som stenkolsrök kan förorsaka på alla en järnväg omgifvande föremål.

V. Tåg med stor hastighet.

Ofvan är anfördt, att vid elektrisk järnvägsdrift kan hastigheten betydligt ökas t. o. m. på redan befintlig öfverbyggnad.

Faktiskt förorsakar framskaffandet af den för stor hastighet erforderliga energimängden ingen sådan svårighet som vid ånglokomotivdrift, där lokomotivvikten tilltager med hastigheten. Den öfre gränsen för tåghastigheten bestämmes följaktligen vid elektrisk drift af trafiksäkerheten och de ekonomiska förhållandena.

Czerhåti anser emellertid på anförda skäl, att en ökning af tåghastigheten utöfver 100 högst 120 km. icke är rationell.

Sedermera har som bekant på en tysk försöksbana (Marienfeld—Zossen) uppnåtts en hastighet af 220 km., en omständighet, som likväl icke torde för normala fall jäfva Czerhåtis uppfattning.

VI. Strategiska synpunkter.

Det har äfven inom Sverige framhållits, att införandet af elektrisk drift på t. ex. vårt lands s. k. stambanor icke skulle vara tillrådligt, emedan det från strategisk synpunkt icke kunde medgifvas — ett påstående, som grundas därpå, att genom afskärandet af några trådar skulle driften stoppas på en lång sträcka, och att genom förstörandet af den strömalstrande central-stationen trafiken på ett helt nät skulle behöfva inställas. Häremot anför Czerhåti, att genomskärandet af en 3,000-volts-arbetsledning eller en 10- à 20,000 volts matareledning icke är en så alldeles lätt sak. Härtill fordras för ändamålet konstruerade tänger, kautschukhandskar, stege o. s. v., d. v. s. denna förrättning fordrar hjälpmedel likaväl som förstörandet af en järnvägsskena och i

hvarje fall är det lättare att sammanbinda några genomskurna trådar än att återställa en uppsliten eller sprängd järnvägs-skena. De strömalstrande central-stationerna böra dessutom icke förläggas vid gränsen, vid en linjes ändpunkter, utan 60 à 80 km. från densamma.

Det är vidare att antaga, att de stora ekonomiska fördelarne af elektrisk järnvägsdrift öfverallt skola förmå järnvägsbolagen att småningom omgestalta sina järnvägar till sådan drift, så att den anfallande och den anfallne i detta afseende skola komma att möta hvarandra med samma vapen. Hvad angår järnvägsdrift på fientligt område, så måste den uppehållas med i beredskap varande ånglokomotiv, hvilkas drift borde i fredstid åligga ingenjörstrupperna.

VII. Driften af centralstationer.

Eftersom centralstationerna på linjer med stark trafik måste hafva en kapacitet af 10- à 15,000 hkr. eller ändå mera, måste såväl ångpanne- som maskinhuset ställas under ledning och uppsikt af teoretiskt och praktiskt utbildade ingenjörer.

Eldningen i ångpannehuset får icke anförtros åt några eldare, utan pannorna måste med hjälp af moderna instrument (pyrometer, rökgasanalysator, tågmätare o. s. v.) stå under ständig kontroll för vinnande af största möjliga effekt. Likaså måste också matarevattnet med hänsyn till dess hårdhetsgrad vara underkastadt en fortsatt kontroll. Kol (resp. torf) och vatten böra mätas konstant och ångmaskinerna kontrolleras genom indikatorer. På detta sätt bli uppkommande mindre felaktigheter lätt afhjälpta, hvarigenom anläggningen beständigt skall arbeta med godt ekonomiskt resultat.

Slutord.

Den elektriska järnvägsdriften har gentemot ånglokomotivdrift följande fördelar: besparing af ånga af ända till 50 %, besparing af kol med omkring 20 %, väsentligen lättare lokomotiv, hvilkas motstånd på grund af friktion dessutom är betydligt min-

dre än å ånglokomotiven; återvinnande af den kraft, som på bergsbanor erfordras för att föra tåget uppför stigningar; billigare underhåll af den rullande materielen, sålunda mindre antal lokomotiv och mindre verkstäder, mindre personalkostnader på grund af eldares obehöflighet, större trafiksäkerhet, möjlighet till tät trafik med lätta, snabba tåg, större hastighet på befintlig öfverbyggnad, bekväm belysning i tåg och å stationer, ingen rök, inga gnistor samt möjlighet till utnyttjande af vattenfall och torfmossar.

Denna sista omständighet jämte möjligheten att vida lättare än vid ånglokomotivdrift föra järnvägarne fram i kuperad terräng torde i vårt land företrädesvis tala till förmån för införandet af elektrisk järnvägsdrift.

Särskildt kan ifrågasättas, om icke vid planläggningen af den stora s. k. inlandsbanan det vore lämpligast att uppgöra alternativa förslag, dels med ångdrift och dels med elektrisk drift. Då en järnväg med elektrisk drift kan på grund af det föregående byggas med lättare underbyggnad samt begagna sig af större stigningar och starkare kurvor än en ång-järnväg med motsvarande arbetsförmåga, torde dess linjesträckning ofta blifva en annan, än därest den skulle trafikeras med ånglokomotiv.

Till förmån för elektrisk drift å denna bana talar dessutom den omständigheten, att riklig tillgång på erforderlig vattenkraft finnes utefter hela dess längd.

Anteciperade statsutgifter.

Af

Docent Ludvig Widell.

1809 års grundlagsstiftare hade i regeringsformens § 65 och ansvarighetslagens § 5 stadgat ett ovillkorligt förbud för konungen att använda statsmedlen på annat sätt, än riksdagen bestämt. Emellertid visade sig redan från början detta förbud omöjligt att upprätthålla i hela dess utsträckning. I statsregleringspropositionen till 1812 års riksdag meddelade nämligen konungen, att han befallt statskontoret att af öfverskottet på bevillningarna förskottsvis utanordna »en och annan tillfällig, från anstalter, dem riksens ständer vidtagit, omedelbart härrörande utgift, hvartill antingen otillräckeligt eller ock alldeles intet penningeanslag blifvit gjordt». I propositionen heter det vidare, att med anledning häraf »torde riksens ständers statsutskott finna lämpligast, att ifrågavarande poster med bibehållet likvidationssätt på innevarande års stat uppföras»¹⁾. Statsutskottet yttrade med anledning häraf: »Då desse utgifter . . . härflutit från af riksens ständer vidtagne eller godkände anstalter och redan äro af statsverkets öfverskottsinkomster för nästlidet år godtgjorde, så att blott fråga är om deras afskrifning i staten . . . får statsutskottet . . . hemställa, att nämnde summa måtte, såsom Kongl. Maj:t äskat, å innevarande års stat varda uppförd»²⁾. Ständerna beslöto utan diskussion i enlighet med statsutskottets förslag.

¹⁾ Bih. till Riksd. Prot. 1812: I: s. 544.

²⁾ Bih. till Riksd. Prot. 1812: I: s. 637.

Under de följande åren fortsatte regeringen att i allt större utsträckning »antecipera» utgifter, såsom uttrycket lydde i 1815 års statsregleringsproposition. Utgifterna bestredos af öfverskotten å statsverkets inkomster (ej blott bevillningarna) och anmäldes sedermera hos riksdagen till »afskrifning» eller m. a. o. godkännande. Emellertid dröjde det ej synnerligen länge, innan betänkligheter mot detta förfaringssätt yppade sig inom riksdagen. Vid riksdagen 1823 yttrade statsutskottet, att bland de å öfverskotten anvista utgifterna »förekomma åtskillige utbetalningar, som i följd af Kongl. Maj:ts nådiga förordnande blifvit gjorda och icke egentligen synas hafva bort belasta öfverskotten . . ., enär därtill först bort användas de besparingar, som varit att tillgå på de hufvudtitlar, hvartill desse utgifter kunnat hänföras». Utskottet ansåg emellertid »annan åtgärd nu mera icke återstå, än att hos Kongl. Maj:t i underdånighet anhålla, att dylike dispositioner på öfverskotten hädanefter icke må äga rum samt i allmänhet desse medel icke ålitas för andre utgifter än dem riksens ständer därå anvisat eller förr än deras begifvande därtill erhållits»¹⁾. Utskottets hemställan bifölls af samtliga ständer, och en skrifvelse afläts till konungen i enlighet härmed²⁾. Denna riksdagsskrifvelse ledde emellertid till ingen som helst påföljd, och regeringen fortsatte att anticipera utgifter såsom förut.

Frågan upptogs åter af 1827 års statsrevisorer, likväl, eget nog, utan hänvisning till den nämnda riksdagsskrifvelsen, som nästan synes hafva råkat i glömska³⁾. Revisorerna hemställde, att ständerna »vid hvarje beslutande bidrag af statsmedlen till allmänna eller enskildta företag, täcktes bestämdt förordna, af hvilka medel den beslutade utgiften skall utgå, på det verkställande statsmakten icke må ställas i nödvändighet att i motsatt fall antingen vägra anvisning till bestridande af utgifter, dem R. St:r tunnit nödige, eller ock anvisa dylika utbetalningar å öfverskotten, hvilka, såsom utgörande nationens sparpennning för kommande behof, icke

¹⁾ Statsutsk. Bet. 1823: V: ss. 765 f.

²⁾ Riksd. Skrifv. 1823: s. 155.

³⁾ Att 1827 års statsrevisorer, bland hvilka oppositionen mot regeringen insatt bl. a. en man som K. H. Anckarsvärd, och hvilka eljest visade ett synnerligen stridslystet sinnelag, försummade detta tillfälle att komma regeringen till lifs, är öfverraskande.

borde under något villkor få användas till andra ändamål än dem R. St:r själfve bestämdt uppgifvit»¹⁾). Det var sålunda af finansiella, icke konstitutionella grunder, som revisorerna framställde sitt förslag. Statsutskottet tillstyrkte revisorernas hemställan, som af ständerna bifölls. Någon skrifvelse till konungen beslöts emellertid icke, man afsåg ju ej nu, såsom 1823, att förbjuda konungen att antecipera statsutgifter, utan man ville genom riksdagens egna åtgärder göra antecipationer obehöfliga.

Äfven sakens konstitutionella sida skulle komma att beröras vid denna riksdag. En medlem af bondeståndet framställde anmärkning emot »statsrådet och konungens föredragande», af innehåll, »att, ehuru jämlikt 65 § regeringsformen statsmedel icke må annorlunda än förordnad blifvit användas och 1823 års ständer beslutit, att öfverskotten på statsverkets inkomster icke finge ålitas för utbetalningar, dem rikets ständer ej anvisat eller medgifvit, betydliga summor dock utan ständernas samtycke anordnats å dessa öfverskottsmedel». Att konstitutionsutskottet, som nyss förut med oväntad undfallenhet bedömt regeringens åtgöranden i fråga om den beryktade skeppshandeln, skulle vidtaga någon åtgärd med anledning af denna anmärkning, var ju ej att vänta; men utskottet brydde sig ej ens om att söka hemöta motionärens bevisföring. Regeringsformens § 65 och ständernas skrifvelse af 1823 beröras ej med ett enda ord; utskottet yttrar endast, att det »funnit denna motion mindre befogad . . . , enär utgifterna öfverhufvud varit lika nödvändiga som oförutsedda och, hvad åtskilliga bland dem angår, föranledda af rikets ständers egna framställningar, samt då för öfrigt medlen icke blifvit definitivt disponerade, utan endast förskottsvis uttagna under villkor af anmälan hos rikets ständer för utgifternas godkännande genom afskrifning eller anvisning . . . »²⁾). Konstitutionsutskottets betänkande lades i samtliga ständer till handlingarna utan diskussion.

Konstitutionsutskottet hade sålunda för sin del gifvit regeringen rätt att såsom förut förskottsvis anordna utgifter å statsverkets öfverskottsmedel. Också fortsatte regeringen under den följande tiden med sina anvisningar på öfverskotten, de närmaste åren dock

¹⁾ Statsutsk. Bet. 1828—30: I: ss. 256 f.

²⁾ Konst. Utsk. Bet. 1828—30: 37.

i något mindre utsträckning. Därjämte började man från år 1833 att anvisa dylika förskott att utgå af statskontoret från »under händer hafvande medel»¹⁾, samma förfaringssätt, som följts under de sista femtio åren. Detta skedde dock ännu endast undantagsvis. Regeln var fortfarande, att anvisningen skedde å öfverskotten på inkomsterna.

Vid riksdagen 1856—58 uppfördes emellertid på hufvudtitlarne anslag till åtskilliga sådana behof, för hvilka förut anvisning skett å öfverskotten, och anhöll riksdagen — i öfverensstämmelse med en hemställan från 1855 års statsrevisorer — samtidigt hos konungen, »att, om Kongl. Maj:t icke desto mindre skulle framdeles finna nödigt att tillfälligtvis anvisa statsmedel till sådana behof, hvilka ej blifvit af rikets ständer förutsedda, och därtill anslag således ej beviljats, dessa utgifter, därest de ej kunna bestridas med de för dylika tillfälliga behof egentligen afsedda besparingarne å riksstatens hufvudtitlar, hädanefter må under förskottstitel anordnas samt vid påföljande riksmöte hos rikets ständer anmälas, då efter föregången pröfning rikets ständer blefve i tillfälle att i anledning af de gjorda anvisningarne besluta»²⁾. Då denna riksdagsskrivelse ej fullständigt medförde afsedt resultat, upprepades den vid följande riksdag 1859—60, hvarefter anvisandet af utgifter å öfverskotten upphörde.

Riksdagens medgifvande att under förskottstitel utanordna sådana nödvändiga utgifter, för hvilka intet anslag i riksstaten anvisats, begagnade regeringen sig af i stor utsträckning under de följande åren. Sålunda anmäldes hos riksdagen till ersättning följande belopp, som förskottsvis utbetalts hufvudsakligen af statskontoret, men delvis äfven af länsstyrelserna: vid riksdagen 1859—60 174,558 R:dr 22 öre, 1862—63 182,560 R:dr 53 öre och 1865—66 263,543 R:dr 64 öre. Större delen af dessa betydliga belopp utgjordes emellertid, enligt hvad 1865 års statsrevisorer upplyste, af utgifter för sådana behof, som voro af natur att årligen återkomma, och hvarför anslag sålunda kunde uppföras på riksstaten. Beträffande de öfriga, mera tillfälliga utgifterna ansågo revisorerna medel till deras bestridande icke saknas och hemställde därför till

¹⁾ Kungl. Prop. 1840—41: 1: s. 4.

²⁾ Statsutsk. Bet. 1856—58: 18: s. 13. Riksd. Skrifv. 61.

ståndernas pröfning, »huruvida bibehållandet af nämnde förskottstitel må vara af behovet påkalladt och öfverensstämmande med den i 64 och 65 §§ regeringsformen uttalade grundsats, att statsmedlen skola till de af rikets ständer *pröfvade* behof och efter den upprättade staten anordnas»¹⁾. I sitt utlåtande häröfver anförde statskontoret, att de flesta utgiftsposterna utgjort »kostnader för kommittéer, hvilka i följd af rikets ständers egna underdåniga framställningar för särskilda ändamål blifvit tillsatta», och att en del förskott yore sådana, som icke vidare ifrågakomma. Statskontoret ansåg för öfrigt, att den nämnde anordningstiteln skulle efter införandet af årliga riksdagar komma att inom kort försvinna, och att under sådana omständigheter någon åtgärd från ständernas sida icke erfordrades²⁾. Statsutskottet anslöt sig däremot fullständigt till revisorernas mening och yttrade bl. a.: »Däri genom att representationen [efter införandet af årliga riksdagar] hvarje år kan reglera statens utgifter, bör det blifva möjligt att undvika utgifters anvisande på förskottstitel, helst då, om ändamålet skulle fordra större skyndsamhet, än att den följande statsregleringsperioden kunde för utgiftsbeloppets anordnande afvaktas, det lika litet hädanefter som hittills kan möta hinder att på Kongl. Maj:ts särskilda framställning anvisa medel undantagsvis att utgå under det löpande riksdagsåret till fyllande af något trängande behof . . .»³⁾. Utskottet hemställde, »att rikets ständer, *med godkännande af den grundsats, att, sedan tiden, för hvilken statsreglering vid innevarande riksdag blifvit fastställd, tilländagått, statsutgifters anvisande å förskottstitel icke må äga rum*⁴⁾, ville uti underdånig skrifvelse till Kongl. Maj:t med förmälan härom anhålla, att . . . å riksstaten ej uppförda kostnader, som till vissa eller ungefärliga belopp kunna för statsregleringsåret beräknas, må varda till riksdagen anmälda för att sätta denna i tillfälle att pröfva behofven och bestämma därtill erforderliga anslag»⁵⁾. Samtliga ständer biföllo utan diskussion statsut-

¹⁾ Riksd. Rev. Ber. 1865: s. 9.

²⁾ Riksd. Rev. Ber. 1865: ss. 283 f.

³⁾ Dessa ord innebära tydligen, att *riksdagen* i så fall skall anvisa medel, och medgifva icke konungen någon rätt till anticipationer. Framställningen hos RYDIN, Svenska riksdagen, II: I: ss. 302 f. kan gifva anledning till en dylik missuppfattning.

⁴⁾ Kursiv. af förf.

⁵⁾ Statsutsk. Bet. 1865—66: 127: ss. 3 f.

skottets förslag, och en skrifvelse af den föreslagna lydelsen afläts sålunda till konungen ¹⁾).

Riksdagen hade sålunda beslutit ett direkt förbud mot anteciperande af utgifter, att lända till efterrättelse fr. o. m. ingången af år 1869. Riksdagens skrifvelse föredrogs inför konungen den 27 juli 1866, då konungen med anledning af ständernas hemställan, att å riksstaten ej uppförda kostnader, som kunna för statsregleringsåret beräknas, måtte till riksdagen anmälas, förklarade sig vilja vid hvarje förekommande fall besluta härom. Riksdagens förbud mot anordnande af förskott omnämnes ej i den kungliga resolutionen; regeringen hade sålunda undvikit att uttala sig härom. Riksdagens skrifvelse blef i den delen en död bokstaf; regeringen fortsatte nämligen den oaktadt att anordna förskott såsom förut. Från riksdagens sida göres ingen anmärkning häremot, 1866 års skrifvelse tyckes likaväl som 1823 års hafva fallit i glömska, ja, riksdagen har till och med själf vid flera tillfällen gifvit regeringen direkt anvisning att bestrida vissa utgifter genom antecipation ²⁾).

Först vid innevarande års riksdag berördes frågan ånyo. Under debatten i första kammaren vid statsregleringspropositionens remiss till statsutskottet påpekade landskamrer CAVALLI, att betydliga summor under förskottstitel utanordrats till kommittéer; ett dylikt förfaringsätt vore ur såväl konstitutionell som finansiell synpunkt förkastligt. Statsministern genmålte härtill, att anteciperandet af kommittékostnaderna icke borde kunna föranleda konstitutionella betänkligheter, då det grundade sig på gammal praxis, som i lång tid fortgått utan anmärkning från riksdagens sida. I anslutning till sitt yttrande vid remissdebatten väckte Cavalli sedermera motion om uppförande på riksstaten af ett reservationsanslag till kommittékostnader för att därmed göra antecipationer obehöfliga ³⁾. Motionen afstyrktes emellertid af statsutskottet, som i sitt utlåtande bland annat yttrade: »... att de af motionären åsyftade kommittéerna i regeln blifvit af Kungl. Maj:t tillsatta på därom af riksdagen framställd begäran eller med anledning af inom riks-

¹⁾ Riksd. Skrifv. 1865—66: 91.

²⁾ *Öfverskridande* af anslag har däremot ett par gånger blifvit föremål för anmärkning från statsrevisorerna och riksdagen.

³⁾ Mot. I K. 1904: 38.

dagen gjorda uttalanden om önskvärdheten af utredningar utaf sakkunnige i förekommande afseenden. Beviljande af ett anslag, på sätt motionären ifrågasatt, skulle i själfva verket innebära anvisande af medel till opröfvade och i vissa afseenden okända behof. Utskottet anser sig därför icke kunna förorda motionärens förslag. Bestridandet af kostnaderna för kommittéer synes lämpligast såsom hittills böra ske på sådant sätt, att Kungl. Maj:t förskjuter de därför erforderliga medel för att sedan af riksdagen ersättas . . . »¹⁾). Kamrarna afslogo motionen i enlighet med utskottets hemställan. — Riksdagen hade sålunda förklarat sig godkänna förut följd praxis och därmed, hvad kommittékostnader beträffar, förklarat sig icke vidhålla riksdagsskrifvelsen af 1866.

*

*

*:

Att antecipationer, hvartill regeringen ej direkt bemyndigats af riksdagen, strida mot regeringsformens stadganden, synes mig själfklart. R. F. § 64 bestämmer ju, att statsmedlen, såväl ordinarie inkomster som bevillningar, skola »till de af riksdagen pröfvade behof och efter den upprättade staten anordnas», och § 65 stadgar ytterligare: *Dessa medel må icke annorlunda användas, än fastställt blifvit*; varande statsrådets ledamöter ansvariga, om de låta afvikelse därifrån äga rum, utan att till protokollet föreställning däremot göra samt anföra, hvad riksdagen i denna del förordnat». Visserligen anser RYDIN, att antecipationer icke må »betraktas såsom en i strid med R. F. §§ 64 och 65 gjord öfverträdelse af den fastställda riksstaten, utan såsom en fulländning af och ett tillägg till densamma»²⁾, men för ett dylikt betraktelsesätt saknas hvarje stöd i grundlagen. Denna medgifver ingalunda konungen att göra »tillägg» till riksstaten, dylika tillägg falla ovillkorligen under stadgandet i R. F. § 65. Härtill kommer så ytterligare, att riksdagen 1865—66 uttryckligen förbjudit dylika antecipationer. Visserligen kan detta förbud numera väl knappast åberopas efter beslutet vid innevarande års riksdag och sedan det i öfver trettio

¹⁾ Statsutsk. Bet. 1904: 61: s. 3.

²⁾ Svenska riksdagen II: 1: s. 303.

år varit en död bokstaf, men regeringsformens förbud mot samma sak står naturligtvis orubbadt kvar ¹⁾).

Emot detta resonemang kan invändas, att jämväl främmande staters författningar innehålla, förbud för regeringen att utan representationens samtycke verkställa utbetalningar af statsmedel, utan att dylika förbud ansetts förhindra antecipationer, som förekomma i de flesta länder. Emellertid är det endast skenbart, som förhållandena i Sverige öfverensstämman med dem i andra stater, i verkligheten förefinnes en högst väsentlig olikhet.

Afsikten med de ifrågavarande författningsbestämmelserna är tydligen, att ingen utgift får ske utan representationens fria samtycke. Om detta gifves före eller efter utbetalningen, är af jämförelsevis underordnad betydelse, förutsatt, att representationen äger full ej blott rättighet utan äfven möjlighet att afslå, jämväl då frågan gäller efterbeviljande af ett anslag. I andra stater än Sverige äger representationen i allmänhet denna möjlighet. I händelse den nämligen vägrar godkänna en antecipation, medför detta eller kan åtminstone medföra, att de utbetalta medlen måste ersättas af vederbörande, i sista hand den ansvarige ministern.

Helt annorlunda ställer sig saken i Sverige. Jämlikt ansvarighetslagens § 5 kan vederbörande minister under inga omständigheter dömas att ersätta staten de utbetalta medlen, domen kan endast lyda på afsättning. Under sådana omständigheter blir det i regel alldeles betydelselöst, om riksdagen godkänner eller icke godkänner den gjorda antecipationen, eller, rättare sagdt, för riksdagen finnes i allmänhet ingen annan utväg än att nolens volens uppföra den anteciperade utgiften på riksstaten, då penningarna i alla händelser äro borta ur statskassan. Endast undantagsvis kan en vägran från riksdagens sida få någon påföljd. Så var förhållandet vid, så vidt jag vet, det enda tillfälle, då riksdagen hittills nekat godkänna en antecipation. Förhållandet härvid var följande. Då vid prins Gustafs död 1852 föreställningarna å kungl. teatern för en tid inställdes, förordnade konungen, att teaterns kassa skulle af statsmedel få ersättning för sina härigenom mistade inkomster;

¹⁾ Härmed har jag icke velat förneka konungens rätt att, då anslag till uppfyllande af staten lagligen åliggande förbindelser blifvit af riksdagen vägrade, å egen hand utanordna härför nödiga medel.

denna ersättning bestreds antecipationsvis af statskontoret. Emellertid vägrade riksdagen 1853—54 att godkänna den gjorda utbetalningen, under förklaring, att den borde betäckas af det årliga anslaget till teatern. En sådan utväg till att skaffa ersättning för en anteciperad utgift kan dock endast mera sällan förekomma. — För ansvarsfrågan är riksdagens beslut rörande antecipationer utan egentlig betydelse; konstitutionsutskottet är oförhindradt att anställa riksrättsåtal, äfven om riksdagen godkänner utgiften, liksom å andra sidan utskottet kan underlåta att anställa åtal, äfven om riksdagen vägrat sitt godkännande. Att gjorda antecipationer hos riksdagen »anmälas till ersättning», är sålunda endast en tom form, nästan utan all betydelse; riksdagen är i regel nödsakad att bevilja de begärda ersättningsanslagen utan att vara i tillfälle att pröfva vare sig utgifternas ändamål¹⁾ eller deras belopp. Att medlens användning sedermera undergår granskning af statsrevisorerna, bättrar saken föga. Däremot kunna svårare konstitutionella betänkligheter knappast ifrågakomma, i de fall, då riksdagen direkt bemyndigat regeringen att antecipationsvis bestrida någon utgift.

Genom anteciperande af statsutgifter gör sig sålunda regeringen skyldig till ett i konstitutionellt hänseende ganska betänkligt ingrepp i riksdagens statsregleringsrätt. Det måste då fordras, att till stöd för ett sådant förfarings sätt kunna anföras skäl, nog betydande att kunna uppväga de konstitutionella betänkligheterna. Sådana skäl måste erkännas föreligga, därest det kan visas, dels att utgiften varit nödvändig och så brådskande, att därmed icke kunnat anstå, tills riksdagen varit i tillfälle att pröfva behovet, samt dels att andra medel till dess bestridande icke varit tillgängliga. Att utgiftens belopp icke kunnat i förväg så noga beräknas, kan däremot icke, såsom påståtts, anföras till grund för att anslag icke i förväg begärts hos riksdagen, utan antecipation ägt rum;

¹⁾ I de fall, då antecipationen skett på grund af någon riksdagens egen åtgärd, t. ex. en skrivelse med begäran om utredning af någon fråga, skulle man ju kunna anse, att en pröfning af utgiftens ändamål ägt rum, nämligen vid faltandet af det beslut, som förorsakat utgiften. Härvid är dock att erinra, dels att pröfningen af anslagets ändamål icke äger rum *samtidigt* med dess beviljande, och dels att riksdagens skrivelser endast undantagsvis innehålla ett direkt bemyndigande för regeringen att vidtaga viss åtgärd, t. ex. tillsättande af kommitté.

samma förhållande råder nämligen beträffande de å riksstaten uppförda förslags- och reservationsanslagen. I det följande skall undersökas, huruvida sådana skäl, som nu nämnts, kunna anföras till stöd för de antecipationer, som anmälts till ersättning vid de senare årens riksdagar; härigenom torde man erhålla tillräcklig ledning för besvarande af frågan, om antecipationer verkligen kunna sägas vara behöfliga.

I tabellen här nedan hafva sammanförts samtliga antecipationer, som anmälts till riksdagarna 1894—1903, fördelade efter de ändamål, utgifterna afsett.

Riksdagen	Utgifter för kommittéer och utredningar	Utgifter för statens fasta egendom m. m.	Ersättning för oinlösta skattefrälseräntor m. m.	Konsuler- nas utgifter för sjöfolk	Karantäns- kostnader m. m.	Öfriga ut- gifter	Summa utgifter
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
1894	52,340	123,281	7,322	—	53,272	2,870	239,085
1895	147,595	166,436	8,916	40,300	160,470	40,424	564,141
1896	103,013	193,915	10,263	—	82,355	52,352	441,898
1897	101,078	278,143	11,528	32,300	19,465	3,204	445,718
1898	106,555	174,521	11,236	47,300	4,020	9,651	353,283
1899	159,287	210,245	25,173	12,805	5,000	14,663	427,173
1900	104,606	193,583	16,180	37,500	—	24,819	376,688
1901	144,365	135,352	21,564	12,900	7,410	50,722	372,313
1902	240,723	180,902	21,831	12,800	5,469	27,628	489,353
1903	507,526	109,747	26,655	12,900	—	208,313	865,141

Under rubriken »utgifter för statens fasta egendom m. m.» har sammanförts en mängd olikartade utgifter, såsom lönefyllnad till vissa tjänstemän på grund af tidigare till tjänsten hörande boställens indragning; ersättning till boställshafvare m. fl. för saknad afkomst af exproprierad jord; utgifter för landtmäteriförrättningar och kartläggningsarbeten på kronans domäner; kostnader för kronoegendomars deltagande i vattenafledningsföretag; ersättning af öfverbyggnad å indragna boställen (vanligen den ojämförligt största posten); ersättning för till statsverket afträdna åbyggnader å indragna boställen; vägs katt för vissa kronoegendomar m. m. Samtliga dessa utgifter äro af den natur, att anslag för deras bestridande både böra och kunna uppföras på stat, delvis t. o. m. ordinarie. Sak samma är beträffande ersättningen till ägare af skattefrälsehemman, hvilkas ränta icke blifvit af statskontoret in-

löst, samt konsulatens utgifter för sjöfolks hemsändande ¹⁾ o. d. Äfven för dessa behof borde anslag anvisas på riksstaten. Beträffande de såsom karantänkostnader uppförda utgifterna, så utgöras de under åren 1894—96 af utgifter med anledning af den hotande kolerafarsoten, under de följande åren hufvudsakligen af vissa utgifter för karantänsanstalterna. De sistnämnda hafva uppgått till så ringa belopp, att de lätteligen bort kunna bestridas vare sig af handels- och sjöfartsfonden eller af hufvudtitlarnes (sjätte och åttonde) besparingar, därest ej ansetts lämpligare att i tid hos riksdagen begära anslag. De förstnämnda utgifterna däremot voro så betydliga, att de angifna utvägarna till deras täckande väl knappast kunnat användas, ej heller var här tillfälle att hos riksdagen begära anslag. Men för dylika fall finnes enligt regeringsformen en särskild fond anvisad, jag menar det mindre kreditivet. Man må icke invända, att detta är afsedt endast för mera betydande utgifter, än här är fråga om; för en sådan åsikt saknas hvarje stöd i regeringsformen. För öfrigt har det mindre kreditivets medel tidigare ett par gånger anlåtats just för karantänkostnader. Nu kan ju visserligen sägas, att den reella skillnaden mellan en anticipation och en utgift af kreditivmedel icke kan vara så stor, då riksdagen i intetdera fallet varit i tillfälle att pröfva behofvet; skillnaden är dock viktig nog: anticipationer strida mot regeringsformens bokstaf, användande af kreditivmedel är däremot fullt lagligt. I finansiellt hänseende är det däremot likgiltigt, hvilken utväg, som väljes, ty i båda fallen måste riksdagen sedermera betäcka utgiften genom särskildt anslag. Bland tabellens »öfriga utgifter» påträffas ett par poster, om hvilka gäller detsamma som beträffande karantänkostnaderna: utgifterna med anledning af uppkomna oroligheter (1895 27,178 kr., 1896 34,742 kr.). För så vidt som besparingarna varit otillräckliga till deras bestridande, synes äfven här det mindre kreditivet hafva lämpligen kunnat användas. Tvenne andra utgiftsposter: för gradmätningsexpeditionen till Spetsbergen (1901 38,361 kr., 1903 69,004 kr.) äro utan betydelse för förevarande fråga, då riksdagen beträffande dem uttryckligen bestämt, att de skulle bestridas genom anticipation. Vid riksdagen

¹⁾ Dessa utgifter hafva tidigare bestridits af handels- och sjöfartsfonden.

1903 anmäldes vidare till ersättning den betydliga summan af 125,796 kr., som förskottsvis utanordnats för värnpliktiges förläggning. Att anslag härtill ej i tid begärts hos riksdagen, förefaller hafva berott på ett förbiseende, ett allt för svagt skäl för en antecipation, synes mig. Återstående bland »öfriga utgifter» uppförda förskott hafva varit så obetydliga, att de utan svårighet bort kunna bestridas af besparingarna. Bland alla nu omnämnda utgifter torde sålunda ingen kunna påvisas, som icke antingen anslag i tid kunnat anvisas till af riksdagen eller, därest detta varit omöjligt, kunnat bestridas af andra medel utan anlitande af antecipation.

Återstå så kostnaderna för kommittéer och utredningar. Regeringens rätt att antecipationsvis bestrida utgifterna för kommittéer kan efter beslutet vid innevarande års riksdag icke vidare bestridas, statsutskottet har i sitt utlåtande uttryckligen gifvit regeringen anvisning på denna utväg, och riksdagen har härtill gifvit sitt, om också tysta, samtycke. Ja, regeringen kan numera anses äga rätt att förskottsvis bestrida utgifter ej blott för sådana kommittéer, som tillsatts på grund af riksdagens skrivelser, utan äfven för sådana, som tillkommit genom regeringens eget initiativ. Måhända har detta ej egentligen varit afsedt af utskottet, som väl närmast har tänkt på de förra; emellertid göra ordalagen i utskottets utlåtande en vidsträcktare tolkning möjlig om icke nödvändig. Det talas nämligen om »kommittéer» utan någon inskränkning, ehuru de föregående raderna i betänkandet visa, att utskottet icke saknat kännedom om, att förskott utanordnats jämväl till kommittéer, som tillsatts utan riksdagens föranledande. Äfven förskott till andra utredningar än genom kommittéer få väl — ex analogia — numera anses vara medgifna, trots att de icke uttryckligen omnämnas i utskottsbetänkandet. Huruvida den sålunda af riksdagen godkända praxis ur alla synpunkter är den lämpligaste, kan vara tvifvel underkastadt; att den icke strängt öfverensstämmer med grundlagens mening, kan väl knappast bestridas, men å andra sidan medger den regeringen en rörelsefrihet och möjlighet till initiativ, som den eljest skulle sakna. Det sistnämnda synes mig vara en fördel, stor nog att uppväga de konstitutionella betänkligheterna.

Enligt min mening äro sålunda antecipationer i allmänhet olagliga och leda till synnerligen betänkliga konstitutionella konsekvenser, särskildt på grund af de egendomliga bestämmelserna rörande de svenska statsrådets ansvarighet. De äro äfven onödiga, då medel till oförutsedda utgifters bestridande på annat sätt icke saknas, de må nu tagas från anslagen till extra utgifter, från besparingarna eller i nödfall från det mindre kreditivet. Endast i det fall, att riksdagen direkt bemyndigat regeringen att förskottsvis bestrida viss utgift för att sedan anmäla den till ersättning, kan antecipation anses vara tillåten; detta är numera fallet beträffande kostnaderna för alla kommittéer och utredningar.

Strödda meddelanden.

Proportionalvalen i Belgien tillvinna sig allt större erkännande å befolkningens sida, meddelar den bekante Prof. E. MAHAIM uti senast utkomna band af *Jahrbuch d. Internat. Vereinigung f. Vergleich. Rechtswissenschaft* (Bd. VII: 2). De infördes 1896 för de kommunala valen i de större städerna och 1899 för val till representationen samt kommo här till användning första gången 1900 och andra gången 1902. De erfarenheter, man vunnit, uttrycker M. så: »Reformen har motsvarat sina upphofsmäns alla förväntningar och står nu fast. Visserligen förmådde den icke häfva de politiska lidelserna, men den har obestridligen höjt parlamentets nivå.»

Samtidigt består som bekant pluralvalsystem, men detta synes bli allt mer föremål för kritik.

Utdebiteringen af kommunalutskylder pr fyrk eller pr bevillningskrona uppgår, som bekant, till högst växlande belopp i olika kommuner. I det hela visar den stark tendens till stegring i såväl lands- som stadskommunerna. Så utgjorde i procent af hela antalet landskommuner¹⁾ de kommuner, i hvilka utdebiterades pr fyrk för i mantal satt jord²⁾:

	0 öre	1—10 öre	11—25 öre	26—50 öre	51—75 öre	76—100 öre	öfver 100 öre
1881	1,1	6,2	26,4	45,8	15,1	3,5	1,9
1891	0,1	0,8	9,9	45,8	29,9	9,1	4,4
1901	0,0	0,1	2,4	29,8	37,9	19,7	10,1

¹⁾ De kommuner inom Kopparbergs län, i hvilka fyrktalssättning ej förekommer, äro ej inräknade.

²⁾ Utdebiteringen å öfriga beskattningsföremål är i allmänhet ej mycket afvikande härifrån.

Under det att utdebiteringen 1881 i endast 20,5 % af kommunerna öfversteg 50 öre pr fyrk, hade siffran 1891 ökat till 43,4 % och 1901 till 67,7 %.

Ungefär liknande har förhållandet varit i städerna eller, rättare sagt, stadskommunerna, då flertalet köpingar i den officiella kommunalstatistiken uppföras bland städerna. I procent af samtliga stadskommuner utgjorde de, i hvilka utdebiterades pr bevillningskrona för fast egendom:

	0,01—1,00 kr.	1,01—2,00 kr.	2,01—3,00 kr.	3,01—4,00 kr.	4,01—5,00 kr.	öfver 5,00 kr.
1881	1,0	7,1	27,3	22,2	21,2	21,2
1891	1,0	5,9	10,8	12,7	30,4	39,2
1901	—	1,8	8,1	18,0	27,1	45,0

Stadskommuner med en utdebitering af 5,01—6,00 kr. utgjorde 1891 20,6 %, 1901 23,4 %; 6,01—7,00 kr. 1891 15,7 %, 1901 16,2 %; öfver 7,00 kr. 1891 2,9 %, 1901 5,4 %.

Engelska kapitalplaceringar i utlandet. Enligt 26. *Report of the Commissioners of Inland Revenue* utgjorde dessa:

1882/83	31,9	mill.	pd.	st.
1892/93	55,2	»	»	»
1901/02	62,6	»	»	»

Tillväxten från 1892/93 till 1901/02 har varit betydligt mindre än från 1882/83 till 1892/93. Under sistnämnda tidrymd utgjorde den 2,3 mill. pd. st. om året, under förstnämnda däremot endast 0,8.

Administrativ praxis.

5. *Den omständigheten, att allmän farled finnes i ett vattendrag, innefattar ej hinder för Kbfde att, i afseende å sättet och villkoren för begagnandet af sådan farled äfven vintertid, meddela de föreskrifter, som kunna finnas nödiga till förekommande af skada eller olägenhet för strand- och vattenverksägare samt andra, hvilkas rätt därpå kan vara beroende.*

Uti en till Kbfde i Älfsborgs län ingifven skrift gjorde Elektrokemiska Aktiebolaget — med förmälan bland annat, att, ehuru under den tid af året, då Dalslands kanal hölles öppen, trafik medelst ångbåtar, som passerade kanalen, ägde rum å sjön Lelången, det likväl icke vore i vederbörlig ordning afgjort, huruvida, hvarest och under hvilken tid af året allmän farled däri förefunnnes, samt att under de senare åren och särskildt sedan den vid sjöns södra ända belägna Bengtsfors station å Uddevalla—Lelångens järnväg öppnats för allmän trafik, Gustafsfors Fabrikers Aktiebolag, som vore ägare af den vid mellersta delen af sjön belägna Gustafsfors bruks- och fabriksegendom, tagit sig före att äfven vintertiden, genom uppbrytande af isen medelst isbrytare, uppehålla en trafikled mellan Gustafsfors och Bengtsfors icke endast till skada för strandägarne utan äfven och i synnerhet till fara för en Elektrokemiska Aktiebolaget tillhörig, i öfre delen af Bengtströmmen, genom hvilken sjön Lelången afbördade sitt vatten, uppförd dyrbar dammbyggnad — på grund härpå och under åberopande af föreskrifterna i Kungl. förordningen om allmän farled den 30 dec. 1880 samt Kungl. kungörelsen angående särskilda föreskrifter för handläggning af frågor om farled den 30 dec. 1880 anhållan, att Kbfde måtte bestämma, huruvida allmän farled vintertiden finge begagnas i sjön Lelången, och, i sådant fall, under hvilka villkor isen å sjön finge för farledens öppenhållande uppbrytas, med iakttagande därvid särskildt, att föreskrifter meddelades om beredande af nödigt skydd för Elektrokemiska Aktiebolagets omförmälda dammbyggnad.

Öfver denna ansökning hördes ej mindre kronofogden i orten än äfven Gustafsfors Fabrikers Aktiebolag, som bestred allt afseende å den gjorda framställningen under anförande hufvudsakligen, att, då sjön Lelången sedan urminnes tid trafikerats med fartyg och båtar samt genom den

år 1868 fullbordade anläggningen af Dalslands kanal jämväl bragts i seglationsförbindelse med såväl ofvan som nedan densamma belägna sjöar äfvensom sjön Vänern, allmän farled jämlikt stadgandet i 1 § i ofvan nämnda förordning funnes i Lelången. Af sådant skål hade ock Kbfde såväl i Ålfsborgs som i Vårmlands län genom särskilda laga kraftvunna resolutioner, den förre d. 23 nov. 1887 och den senare d. 19 juni 1893 funnit då gjorda ansökningar, åsyftande förbud för Gustafsfors Fabrikers Aktiebolag att trafikera sjön vintertiden icke kunna föranleda någon åtgård.

Uti afgifna påminnelser erinrade härefter Elektrokemiska Aktiebolaget bland annat, att bolaget med sin framställning afsett att få i laga ordning bestämdt, huruvida under den tid af vintern, då Dalslands kanal vore stängd för trafik, isen å Lelången finge för vidmakthållande af båttrafik uppbrutas, och att, därest sådan trafik icke kunde förbjudas, få till stånd sådana bestämmelser, enligt hvilka de, som då trafikerade sjön, vore skyldiga att på egen bekostnad vidtaga och för framtiden underhålla nödiga anstalter till förebyggande af fara för verken och dammbyggnaden vid Bengtsfors.

Enligt Kbfdes i Ålfsborgs län förordnande hördes härefter vederbörande strand-, bro-, fiske- och vattenverksägare samt andra, hvilkas rätt kunde vara af frågan beroende, vid sammanträde inför kronofogden i orten den 23 mars 1901, därvid S. M. Persson i Stommen jämte åtskillige andra Torrskogs socknemån äfvensom en del hemmansägare från Årtemarks socken samt utsedde ombud för Vårviks socknemån dels muntligen dels uti ingifna skrifter påyrkade utfärdandet af förbud mot ömförmda isbrytning i Lelången. Gustafsfors Fabrikers Aktiebolag hemställde, att Elektrokemiska Aktiebolagets framställning måtte lämnas utan afseende, hvaremot sistnämnda bolag yrkade, att, för den händelse Gustafsfors Fabrikers Aktiebolag skulle anses oförhindradt att vintertiden begagna farleden i sjön, detta bolag måtte tillförbindas att hålla färjor eller broar på erforderliga ställen öfver isrännan, att anbringa s. k. länsor till skydd mot isgången samt att ersätta all skada, som af isbrytningen kunde förorsakas.

Genom resolution den 20 aug. 1901 utlät sig Kbfde i Ålfsborgs län, att, enår sjöfart med fartyg allmänneligen idkats och varit tillåten i sjön Lelången vid den tid, Kungl. förordningen angående allmän farled den 30 dec. 1880 trädde i gällande kraft, och, jämlikt bestämmelserna i nämnda förordning, allmän farled sålunda fortfarande skulle finnas i samma sjö, samt förty vid sådant förhållande Gustafsfors Fabrikers Aktiebolag vore oförhindradt att, närhelst det kunde finna lämpligt, med båtar trafikera nämnda sjö, funne Kbfde ansökningen icke kunna till något vidare afseende föranleda.

Öfver denna resolution anfördes besvär hos kammarkollegium af dels Elektrokemiska Aktiebolaget med yrkande, att kollegium måtte till alla delar bifalla bolagets hos Kbfde i Ålfsborgs län förda talan, dels ock S. M. Persson m. fl. med yrkande, att isbrytning å sjön Lelången måtte helt och hållet förbjudas, eller, om detta yrkande icke kunde bifallas, att det måtte varda den eller dem, som för trafikändamål uppbröte isen å sjön, ålagdt att på egen bekostnad hålla färjor eller broar på erforderliga ställen öfver den uppbrutna isrännan, att vidtaga nödiga åtgärder till före-

byggande af de olägenheter och faror, som af isbrytningen vållades, samt att ersätta all skada, som därigenom förorsakades.

Genom utslag den 2 april 1903 utlät sig kollegium — jämte det besvären för så vidt de afsåge förpliktelsen att ersätta den skada, som genom isbrytning å sjön Lelången förorsakades, förklarades icke föranleda vidare yttrande — att, enär den omständigheten, att sjöfart med fartyg eller båtar i sjön Lelången allmänligen idkats eller varit tillåten vid den tid, då Kungl. förordningen om allmän farled den 30 dec. 1880 trädde i kraft, och att följaktligen allmän farled skulle finnas i nämnda sjö, icke innefattade hinder för Kbfde att i afseende å sättet och villkoren för begagnandet af ifrågavarande farled meddela de föreskrifter, som kunde finnas nödiga till förekommande af skada eller olägenhet för strand- och vattenverksägare samt andra, hvilkas rätt kunde af frågan beröras, men Kbfde med den uppfattning af saken, som hos Kbfde gjort sig gällande, icke ingått i pröfning, huruvida, på sätt i målet yrkats, föreskrifter i sådant syfte vore af behovet påkallade, blefve, med upphäfvande af Kbfdes öfverklagade resolution i denna del, målet därutinnan visadt åter till Kbfde, som hade att detsamma ånyo företaga och därmed vidare lagligen förfara.

Uti detta utslag sökte Gustafsfors Fabrikers Aktiebolag i und. ändring hos K. M:t med yrkande, att K. M:t med upphäfvande af kollegii utslag, i hvad detsamma bolaget emot gått, måtte fastställa Kbfdes i målet meddelade beslut.

Detta besvärsmål föredrogs inför K. M:t den 26 febr. 1904, hvarvid K. M:t icke fann skäl att i kollegii utslag i hvad det blifvit öfverklagadt göra ändring.

G. T.

6. Dyrtidstillägg utgår ej till tjänsteman för den till honom från stad utgående hyresersättning.

Hos Kbfde i Norrbottens län rekvirerade rektorn vid allmänna läroverket i Haparanda Willén ett belopp af 70 kr. såsom dyrtidstillägg å den till W. för år 1903 från staden utgående hyresersättning af 700 kr., men vägrade Kbfde enligt beslut d. 2 dec. 1903 att utanordna det begärda dyrtidstillägget, enär nämnda hyresersättning icke vore af beskaffenhet, att dyrtidstillägg å densamma jämlikt bestämmelserna i Kungl. kung. d. 10 juni 1903 angående dyrtidstillägg för samma år åt en del tjänstemän och betjante borde utgå.

Häröfver besvärade sig W. hos statskontoret, som enligt resol. d. 14 jan. 1904 förklarade besvären icke förtjäna afseende.

W. fullföljde besvären hos K. M:t. Sedan statskontoret emellertid uti afgifvet und. utlåtande erinrat, hurusom enligt 4:de mom. i ofvannämnda kungörelse dyrtidstillägg, där aflöning bestredes dels af statsmedel, dels af andra medel, beräknades endast å den del däraf, som utginge af statsmedel, från hvilken regel allenast det undantag stadgats, att åt lärare och tjänstemän vid universiteten och lärare vid allmänna läroverken, i hvilkas aflöning inginge jämväl andra medel än statsmedel, dyrtidstillägg finge beräknas å hela det belopp, hvartill aflöningen blifvit af konung och riksdag bestämd

att minst uppgå, men att den hyresersättning, W. i egenskap af rektor uppbure af Haparanda stad, icke utgjorde någon sådan fyllnad i stadgad minimilön, som i nyssberörda undantagsstadgande afsåges, fann K. M:t enligt beslut d. 24 mars 1904 besvärerna icke förtjäna afseende.

G. T.

7. *Angående delning af Hedvig Eleonora församling i Stockholm uti tre nya församlingar.* Förordnande meddeladt om tillsättande af särskild nämnd för uppgörande af förslag beträffande prästernas antal och deras löner i de nya församlingarna.

Sedan, i anledning af uppkommen fråga om delning af Hedvig Eleonora församlings pastorat i Stockholm, särskildt utsedde kommitterade den 15 april 1902 i ämnet afgifvit betänkande och förslag, beslöt församlingen den 13 därpåföljande oktober, i hufvudsaklig öfverensstämmelse med kommitterades förslag:

att församlingen skulle, så fort ske kunde, delas i tre fullt själfständiga församlingar med närmare angifna områden och gränser;

att den nuvarande odelade församlingen skulle gå i författning om anskaffande af den för delningens genomförande nödiga kyrkobyggnaden jämte församlingshus;

att den vid delningens fullständiga genomförande befintliga skuldbördan skulle delas mellan de tre församlingarna i förhållande till det belopp af allmän bevillning, som då befunnes tillhöra hvar och en af dem;

att fonder och stiftelser skulle delas, på sätt angäfvos i en vid kommitterades betänkande fogad tabell;

att delningen successivt skulle genomföras, så att själfständighet bereddes åt de nybildade församlingarna, i den mån sådant lämpligen kunde ske; och biföll församlingen jämväl kommitterades förslag om antalet präster i hvardera af de nya församlingarna och deras löneförhöjningar.

Sedan församlingen därefter genom öfverståthållareämbetet underställt detta ärende K. M:ts pröfning och stadfästelse samt kammarkollegium uti infordradt underdånigt utlåtande bl. a. anfört, att, då någon tvekan icke torde kunna förefinnas rörande behöfvat af en snar förändring i församlingens kyrkliga organisation samt därutinnan nu rådande missförhållanden icke syntes kunna på ett tillfredsställande och varaktigt sätt afhjälpas genom utbrytning af endast en del af församlingen, collegium väl icke hade något att erinra mot det föreliggande förslaget, i hvad det samma afsåge församlingens delning i tre fullt själfständiga församlingar eller pastorat, men att det förefölle collegium hvarken vara lämpligt eller riktigt att, såsom i ansökningen afsetts, göra frågan om antalet präster och deras löner i de nya pastoraten beroende på de beslut, som härutinnan fattats af det nuvarande pastoratet, helst detta, i händelse af delningens genomförande, komme att helt och hållet försvinna, samt, hvad särskildt rörde prästerskapets i de nytillkomna pastoraten löneförhöjningar, dessa i allt fall borde bestämmas i enlighet med föreskriterna i nådiga förordningen angående ordnandet af prästerskapets i de territoriella församlingarna i

Stockholm aflöning den 1 november 1872, föreslog K. M:t uti proposition den 18 december 1903 riksdagen att medgifva, att, därest beslut fattades om delning af Hedvig Eleonora församling i Stockholm i två eller flera församlingar med eget prästerskap, löneregleringar för prästerskapet i de nya församlingarna finge, med iakttagande af grunderna i siståberopade nåd. förordning, af K. M:t fastställas för tiden till den 1 maj 1925, då flertalet löneregleringar i Stockholm ginge till ända.

Sedan riksdagen anmält, att ifrågavarande proposition blifvit af riksdagen bifallen, föredrogs ärendet inför K. M:t den 15 april 1904, hvarvid K. M:t förordnade, att Hedvig Eleonora församling finge, på sätt församlingen å kyrkostämman den 13 oktober 1902 beslutat, delas i tre församlingar med därför i nämnda beslut angifna områden och gränser; att beslutet om församlingens delning skulle gå i verkställighet å tid, som komme att af K. M:t bestämmas, sedan genom församlingens försorg fullt betryggande åtgärder vidtagits för anskaffande af de för delningens genomförande nödiga kyrkobyggnader och församlingshus; samt att vid församlingsdelningen skulle iakttagas, att Hedvig Eleonora församlings skuld vid den tid, då enligt K. M:ts förordnande delningen blefve fullständigt genomförd, mellan de tre församlingarna delades i förhållande till den på de skattskyldige inom hvar och ett af dessa församlingars områden belöpande summan af senast fastställd allmän bevillning.

Därjämte fann K. M:t godt föreskrifva, att, för uppgörande af förslag till lönereglering för prästerskapet i en hvar af de nya församlingarna för tiden intill den 1 maj 1925 skulle tillsättas en nämnd, för hvilken i tillämpliga delar skulle lända till efterrättelse nådiga förordningen angående ordnande af prästerskapets i de territoriella församlingarna i Stockholm aflöning den 1 november 1872, i hvilket afseende en del närmare bestämmelser meddelades af K. M:t.

I afseende å det af Hedvig Eleonora församling framställda förslag rörande delningen af församlingens under kyrko- och skolrådets förvaltning stående fonder, öfver hvilket förslag justitiekanslersämbetet anbefallts yttra sig, förklarade K. M:t sig vilja framdeles meddela beslut.

G. T.

Innehåll:

Georg Schuldheis, Sinnessjuka och sinnesslöa inom riket.

P. E. Lindström, Aldersförhållandena i och afgangen ur läroverkens mellanklasser.

Adolf Åström, Jämförelse mellan elektrisk drift och ånglokomotivdrift å järnvägar.

L. Widell, Anteciperade statsutgifter.

Strödda meddelanden.

Administrativ praxis.

Till red. insända skrifter:

Zeitschrift für Socialwissenschaft, herausg. von JULIUS WOLF.

1904:

H. 3. *Aufsätze*: G. v. BELOW, Zur Würdigung der historischen Schule der Nationalökonomie. 1. — FR. OPPENHEIMER, Mengers volkstümlicher Arbeitsstaat. — R. LASCH, Die Landwirtschaft der Naturvölker. 3. — — *Miscellen.* — — *Buchbesprechungen.*

H. 4. *Aufsätze*: W. THOMAS, Der Mangel an Generalisationsvermögen bei den Negern. — G. v. BELOW, Zur Würdigung der historischen Schule der Nationalökonomie. 2. — G. HEIMANN, Die Säuglingssterblichkeit in Berlin. — R. LASCH, Die Landwirtschaft der Naturvölker. 4. — — *Miscellen.* — — *Buchbesprechungen.*

H. 5. *Aufsätze*: O. SPANN, Die geschlechtlich-sittlichen Verhältnisse im Dienstboten- und Arbeiterinnenstande. — G. v. BELOW, Zur Würdigung der historischen Schule der Nationalökonomie. 3. — K. AGARD, Kinderarbeit und gesetzlicher Kinderschutz in Österreich und Deutschland. — G. KÜNTZEL, Zum Streit über das Wesen der »Territorialwirtschaft«. — — *Miscellen.* — — *Buchbesprechungen.*

Social tidskrift. Organ för Studenter och Arbetare. Red. G. H. VON KOCH. Stockholm 1904: h. 4 och 5.

Finanstidende. Organ for dansk Pengevæsen. Kjøbenhavn. Aarg. 4. N:o 25—31. *I Vår Tids Lifsfrågor.* Skriftserie utg. af SYDNEY ALRUTZ. Upsala 1904: N:o XXXVI och XXXVII.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSKAR MONTELIUS. Stockholm 1904: h. 3.

Tidskrift, utg. af Juridiska Föreningen i Finland. Helsingfors 1904: h. 2 samt bil.

Nationaløkonomisk Tidsskrift. Udg. af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse. Red. ADOLPH JENSEN. Kjøbenhavn 1904: h. 2.

Det ny Aarhundrede. Halvmaanedsskrift redigeret af P. MUNCH. København 1904: h. 13—16.

Tidsskrift for Retsvidenskab. Udg. af Bestyrelsen for den Stangske Stiftelse. Christiania 1904: h. 1.

The Journal of Political Economy. Chicago 1904. Vol. 12. N:o 2.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

 SKÅNE 

 Malmö 

Fonder öfver 23,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

meddelar

brand- och hushyreförsäkringar

samt

lif-, lifränte-

och

kapitalförsäkringar.

